

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού μεταναστών στην
Ελλάδα

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΜΑΡΛΕΝΑΣ ΟΥΖΟΥΡΙ

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Περίληψη

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ενώ αναφερόμαστε στον επιπολιτισμό, η εργασία πλαισιώθηκε βάση αυτού αλλά αυτό δεν μετρήθηκε ποσοτικά ούτε ποιοτικά αλλά μέσω αυτού αναπτύχθηκαν οι ερωτήσεις στη συνέντευξη και αυτές κινητοποίησαν όρους διακρίσεων και ζητήματα περί ένταξης, τα οποία υπερβαίνουν το πλαίσιο που διαμόρφωσε αρχικά ο τίτλος. Στόχος της εργασίας ήταν να μελετηθεί πώς μιλούν οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς από την Αλβανία για τον εαυτό τους, τους «άλλους», τις εμπειρίες τους από τη μετανάστευση και αν αυτές έχουν αλλάξει με το χρόνο. Η εργασία ξεκινά με το να προσεγγιστεί η μετανάστευση υπό διαφορετικές οπτικές, όπως αυτές της κοινωνικής ψυχολογίας και της κριτικής κοινωνικής ψυχολογίας. Ύστερα γίνεται λόγος στις ταυτότητες και ετερότητες καθώς και στον ρατσιστικό και αντιρατσιστικό λόγο, καθώς αυτά τα ζητήματα φαίνεται να κινητοποιήθηκαν και στις αναφορές των συμμετεχόντων στην έρευνα. Εφαρμόζοντας τη θεματική ανάλυση υπό μια κονστρουξιονιστική προσέγγιση και χρησιμοποιώντας τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια στην ανάλυση λόγου, τα βασικά ευρήματα της έρευνας έχουν να κάνουν με το ότι οι συμμετέχοντες κινητοποίησαν αναφορές στον ρατσισμό, αναφορές στην ένταξη και την προσαρμογή τους μέσω της επαφής με τους άλλους καθώς και αναφορές στην καταγωγή και σε άλλα κριτήρια, βάση των οποίων κατηγοριοποιούν τον εαυτό τους και τους άλλους μετανάστες. Τέλος, αφού αναγνωρίζονται οι περιορισμοί της έρευνας, δίνονται κάποιες μελλοντικές ερευνητικές προτάσεις.

Λέξεις – κλειδιά: μετανάστευση, ανάλυση λόγου, κριτική ανάλυση λόγου, ταυτότητα, ρατσισμός

Abstract

It is important to note that while we refer to acculturation, the work was framed on the basis of this but this was not measured quantitatively or qualitatively but through this the interview questions were developed and these mobilized terms of discrimination and issues of inclusion, which go beyond the framework originally framed by the title. The aim of the paper was to study how first and second generation Albanian immigrants talk about themselves, the 'other', their experiences of migration and whether these have changed over time. The paper starts by approaching migration from different perspectives, such as those of social psychology and critical social psychology. It then discusses identities and otherness as well as racist and anti-racist discourses, as these issues seem to have been mobilized in the participants' discourse of the research. Applying thematic analysis under a constructivist approach and using interpretive repertoires in discourse analysis, the main findings of the research have to do with the fact that participants mobilized references to racism, references to their integration and adaptation through contact with others as well as references to origin and other criteria on the basis of which they categorize themselves and other migrants. Finally, after acknowledging the limitations of the research, some future research recommendations are given.

Key-words: immigration, discourse analysis, critical discourse analysis, identity, racism

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	2
Abstract	3
Εισαγωγή.....	6
1. Μετανάστευση στην κοινωνική ψυχολογία	10
1.1 Κριτική κοινωνική ψυχολογία και μετανάστευση	12
2. Ταυτότητες και ετερότητες	14
3. Ρατσιστικός λόγος.....	16
4. Αντιρατσιστικός λόγος	19
5. Έρευνες.....	22
6. Μεθοδολογία.....	25
6.1 Ερευνητικός στόχος.....	25
6.2 Συμμετέχοντες και πλαίσιο έρευνας	26
6.3 Διεξαγωγή της έρευνας.....	27
6.4 Τρόπος Ανάλυσης	29
7. Ανάλυση	30
1 Θέματα που κινητοποιούνται σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το «τότε» ...	31
1.1 Δυσκολία στην εκμάθηση της γλώσσας και στα χαρτιά	31
1.2 Η αλλαγή ονόματος που κινητοποιεί αναφορές σε ρατσισμό	34
1.3 Η αλλαγή ονόματος με όρους ατομικής επιλογής και συναισθηματικών λόγων	37
1.4 Οι ετερότητες «εμείς» / «αυτοί»	39
Αναστοχασμοί πρώτης αναλυτικής ενότητας.....	42
2.1 Η προσαρμογή και η ένταξη των μεταναστών με όρους νοοτροπίας και κουλτούρας	45

2.2 Η κουλτούρα των «άλλων» ως αξιολογικά «ανώτερη»	51
2.3 Η αλλαγή ονόματος ως μέσο ένταξης	52
2.4 Η επαφή με τους «άλλους» ως μέσο ένταξης.....	53
Αναστοχασμοί δεύτερης αναλυτικής ενότητας	55
3. Κριτήρια με βάση τα όποια κατασκευάζουν οι μετανάστες τους εαυτούς τους.....	58
3.1 Η καταγωγή ως κριτήριο για την άρση της σημαίας.....	58
3.3 Προσανατολισμός στο γηγενές «ντόπιος» με όρους συναισθηματικών κριτηρίων	66
3.4 Προσανατολισμός στο «ντόπιος» με όρους χρονικών κριτηρίων	68
Αναστοχασμοί τρίτης αναλυτικής ενότητας.....	72
8. Συζήτηση	75
9. Περιορισμοί και μελλοντική έρευνα.....	78
Βιβλιογραφικές Αναφορές	79
Παράρτημα 1	88
Παράρτημα 2	94

Εισαγωγή

Η μετανάστευση υπό το πρίσμα της κοινωνικής ψυχολογίας έχει κινητοποιήσει συζητήσεις σχετικές με ζητήματα, όπως είναι, μεταξύ άλλων, και οι ταυτότητες, οι ετερότητες, οι διομαδικές σχέσεις, η επιπολιτισμοποίηση και η προκατάληψη. Αυτές οι θεματικές έχουν προσεγγιστεί από τη συγκεκριμένη εργασία, η μέθοδος ανάλυσης της οποίας, βασίζεται στην θεματική ανάλυση υπό μια κοινωνικο – κονστρουξιονιστική προσέγγιση (Burr, 2003), από την οποία έχει αντλήσει η «στροφή στο λόγο» στην κοινωνική ψυχολογία (Potter & Wetherell 1987· Wetherell & Potter, 1992).

Σύμφωνα με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, η ανθρώπινη εμπειρία μας, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα, διαμορφώνεται από ιστορικούς, πολιτιστικούς και γλωσσικούς παράγοντες. Αυτό που αντιλαμβανόμαστε και βιώνουμε δεν αποτελεί άμεση αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας, αλλά μάλλον μια συγκεκριμένη ερμηνεία που επηρεάζεται από αυτούς τους παράγοντες. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε ποτέ να γνωρίζουμε πραγματικά τίποτα, αλλά μάλλον ότι υπάρχουν πολλαπλές προοπτικές ή «γνώσεις» και όχι μια ενιαία, απόλυτη αλήθεια. Η γλώσσα παίζει καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση της κατανόησής μας για τον κόσμο. Το ίδιο φαινόμενο ή γεγονός

μπορεί να περιγραφεί με διαφορετικούς τρόπους, οδηγώντας σε διαφορετικές αντιλήψεις και κατανοήσεις, καμία από τις οποίες δεν είναι εγγενώς λανθασμένη. Από την προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, η έρευνα αποσκοπεί στον εντοπισμό των διαφόρων τρόπων με τους οποίους κατασκευάζεται η κοινωνική πραγματικότητα εντός ενός πολιτισμού, στη διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες χρησιμοποιούνται και στην εξέταση των επιπτώσεών τους στην ανθρώπινη εμπειρία και τις κοινωνικές πρακτικές (Willig, 2008).

Η ανάλυση λόγου όπως αυτή συνδέεται με τη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού περιλαμβάνει την εξέταση του τρόπου με τον οποίο η γλώσσα διαμορφώνει και παρουσιάζει γεγονότα, διαδικασίες και χαρακτηριστικά, καθώς και πώς διατυπώνονται, απορρίπτονται και τροποποιούνται διαφορετικές εκδοχές της αλήθειας με την πάροδο του χρόνου (Edwards & Potter, 1992). Ο λόγος συμβάλλει δημιουργώντας αφηγήσεις και εξηγήσεις για το πώς εμφανίζεται ο κόσμος. Επιπλέον, η πραγματικότητα δεν είναι ανεξάρτητη από τη γλώσσα, καθώς μέσω της γλώσσας κατανοούμε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Αντίθετα, η πραγματικότητα είναι το αποτέλεσμα του λόγου, που περιλαμβάνει τόσο το θέμα όσο και το αποτέλεσμα μιας ολόκληρης συνομιλίας (Edley, 2001).

Η αλληλεπίδραση και οι δραστηριότητες μεταξύ των ατόμων εκδηλώνονται μέσω του λόγου. Ο λόγος είναι προσανατολισμένος στη δράση και χρησιμεύει ως μέσο κατανόησης και διωποκειμενικότητας. Η εστίασή του έγκειται στην εξερεύνηση του τρόπου με τον οποίο εκτελούνται οι ενέργειες παρά στην πρόσβαση σε αφηρημένα νοητικά αντικείμενα. Κατασκευάζεται ενεργά και διαμορφώνεται. Ο ίδιος ο λόγος γίνεται αντικείμενο ανάλυσης, αντί να λειτουργεί ως αποθεματικό ανάλυσης. Οι άνθρωποι αξιοποιούν τους ερμηνευτικούς πόρους τους για να κατασκευάσουν εκδοχές, δράσεις και κοινωνικές δομές εντός του λόγου τους. Στην λογοψυχολογία, η

εστίαση είναι στην κατανόηση του τι επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης της γλώσσας και πώς οι ερμηνευτικοί πόροι συμβάλλουν σε αυτές τις παραστάσεις. Η έμφαση βρίσκεται στην αποκάλυψη των υποκείμενων μηχανισμών και ερμηνευτικών ρεπερτορίων που διαμορφώνουν τον λόγο (Potter & Wetherell, 1987).

Διάλογος σχετικά με τη μετανάστευση έχει γίνει και από την κριτική ανάλυση λόγου, όπου χρησιμοποιεί τον λόγο για να αναδείξει κατασκευές που προκύπτουν όταν κανείς προσεγγίζει διάφορα ζητήματα (Wetherell & Potter, 1992). Η κριτική ανάλυση λόγου αναφορικά με την μετανάστευση εξετάζει την κατάχρηση εξουσίας μέσω του λόγου, όπως σε περιπτώσεις ρατσιστικού λόγου, καθώς και τις πράξεις αντίστασης ενάντια σε τέτοιους λόγους, όπως τον αντιρατσιστικό λόγο (van Dijk, 2018). Η κοινωνιογλωσσολογία συγκεκριμένα έχει διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο διαιωνίζεται ο ρατσισμός μέσω του λόγου και της επικοινωνίας (van Dijk, 1984, 1987, 1992).

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί πώς μιλούν οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς από την Αλβανία για τον εαυτό τους και τους άλλους, τη σχέση τους με τους «άλλους», τις εμπειρίες τους από τη μετανάστευση και αν αυτές έχουν αλλάξει με τον χρόνο. Για την ανάλυση αξιοποιήθηκε η θεματική ανάλυση, μια μεθοδολογία που περιλαμβάνει τον εντοπισμό, την ανάλυση και την παρουσίαση των διαφόρων θεμάτων που προκύπτουν από τα δεδομένα που συλλέγονται. Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε ως μια κονστρουξιονιστική μέθοδος, μέσω της οποίας διερευνώνται πώς διαμορφώνονται τα γεγονότα, η πραγματικότητα, τα νοήματα και οι εμπειρίες μέσα από εκτενείς κοινωνικές συζητήσεις. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε είναι επειδή συλλαμβάνει την ουσία της πραγματικότητας παρέχοντας εις βάθος ερμηνείες ενώ αποκαλύπτει επίσης σιωπηρά νοήματα που μπορεί να μην είναι άμεσα εμφανή (Braun & Clarke, 2006). Βέβαια, εκτός από τη θεματική ανάλυση υπό

μια κονστρουξιονιστική προσέγγιση, αξιοποιήθηκαν βασικές αρχές της λογοψυχολογίας. Αυτό γιατί σύμφωνα με τους Batel & Castro (2019), ενώ η θεματική ανάλυση επιτρέπει τον εντοπισμό διαφορετικών και αντικρουόμενων λόγων, δεν παρέχει σαφή κατανόηση του γιατί, σε ποια πλαίσια και για ποιους σκοπούς προκύπτουν αυτοί οι λόγοι. Η αντιμετώπιση αυτών των ερωτημάτων απαιτεί την υιοθέτηση μιας ρεαλιστικής προσέγγισης του λόγου. Η θεματική ανάλυση αναδεικνύει το περιεχόμενο των συζητήσεων, ενώ η ανάλυση λόγου επιτρέπει την εξερεύνηση των υποκείμενων διαδικασιών που δημιουργούν αυτά τα περιεχόμενα και τις πιθανές λειτουργίες που εξυπηρετούν.

Η εργασία ξεκινάει με το πρώτο μέρος, το οποίο εισάγει ζητήματα σχετικά με τη μετανάστευση από την οπτική της κοινωνικής ψυχολογίας, γενικά. Στην συνέχεια, η εργασία συζητά συγκεκριμένα πώς η μετανάστευση προσεγγίζεται υπό την κριτική κοινωνική ψυχολογία και την ανάλυση λόγου. Οι θεματικές που παρατίθενται παρακάτω - ταυτότητες και ετερότητες, ρατσιστικός και αντιρατσιστικός λόγος - επιλέχθηκαν καταρχάς ως κεντρικές θεματικές στη μελέτη των παραπάνω στην κοινωνική ψυχολογία. Επίσης, φαίνεται να παρέχουν σχετικό θεωρητικό πρίσμα από το οποίο μπορούν να συζητηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι συμμετέχοντες μιλούν για τον εαυτό τους και για «άλλους», με αφορμή αναφορές σε ζητήματα που αφορούν τους μετανάστες, όπως η αλλαγή ονόματος και θρησκείας, η ιθαγένεια, οι δράσεις ΜΚΟ σχετικές με τους μετανάστες, οι απελάσεις, κάνοντας αναφορά σε ρατσιστικές και μη συμπεριφορές. Στην συνέχεια ακολουθεί το κεφάλαιο της μεθοδολογίας, στο οποίο αναφέρεται ο στόχος της έρευνας, ο τρόπος διεξαγωγής της, το ποιοι συμμετείχαν σε αυτή και με ποιον τρόπο αναλύθηκαν τα δεδομένα. Στο κομμάτι της ανάλυσης προέκυψαν τρεις αναλυτικές ενότητες, στις οποίες περιλαμβάνονται τα αποσπάσματα αυτών και ο σχολιασμός τους καθώς και στο τέλος κάθε αναλυτικής

ενότητας μια τελική συλλογική αποτίμηση και αναστοχασμός πάνω σε κάθε ενότητα. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν ήταν τρία, τα οποία συζητούνται σε σχέση με την βιβλιογραφία στο αντίστοιχο κεφάλαιο ενώ τέλος η εργασία ολοκληρώνεται με την αναφορά σε συγκεκριμένους περιορισμούς αλλά και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

1. Μετανάστευση στην κοινωνική ψυχολογία

Η μελέτη της μετανάστευσης και των μεταναστών έχει προσεγγιστεί από διάφορες επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης της ανθρωπολογίας, της δημογραφίας, της οικονομίας, των πολιτικών επιστημών, της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας (Berry, 2001). Η κοινωνική ψυχολογία έχει διερευνήσει το θέμα της μετανάστευσης χρησιμοποιώντας ένα παραδοσιακό πλαίσιο που εστιάζει στη δυναμική μεταξύ της πλειοψηφίας και των μειονοτικών ομάδων, εξετάζοντας συγκεκριμένα τις προοπτικές τόσο των κοινωνιών υποδοχής όσο και των ίδιων των μεταναστών (Navas, 2020).

Όσον αφορά την προοπτική της πλειοψηφίας ή των κοινωνιών υποδοχής, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι έχουν επικεντρωθεί κυρίως στη διερεύνηση στάσεων και διομαδικών συμπεριφορών που σχετίζονται με τη μετανάστευση. Αυτό περιλαμβάνει την εξέταση τόσο των ρητών ή μη προκαταλήψεων, ιδιαίτερα των προκατειλημμένων στάσεων, και των επιπτώσεών τους στις διακρίσεις σε βάρος μειονοτικών ομάδων (βλ. Dovidio et al., 2010). Ψυχοκοινωνικά μοντέλα έχουν χρησιμοποιηθεί για τη διερεύνηση στάσεων και συμπεριφορών απέναντι στους μετανάστες στις δυτικές κοινωνίες, όπως το ενοποιημένο μοντέλο ομαδικής σύγκρουσης (Esses et al., 2005) και το ολοκληρωμένο μοντέλο στάσεων προς μετανάστες (Ward & Masgoret, 2006). Επίσης, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι μελετούν τις ψυχοκοινωνικές μεταβλητές (π.χ.

ατομικές, ομαδικές ή διομαδικές) που συνδέονται με αυτές τις στάσεις και συμπεριφορές ή μπορούν να χρησιμεύσουν ως προγνωστικοί παράγοντες. Οι αρνητικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στους μετανάστες επηρεάζονται από τις ιδεολογίες των ανθρώπων, διαμορφώνοντας τις αντιλήψεις τους για τον κόσμο και τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων. Έχουν εξεταστεί παράγοντες, όπως ο προσανατολισμός στην κοινωνική κυριαρχία, ο αυταρχισμός, ο πατριωτισμός, ο εθνικισμός, καθώς και ψυχοκοινωνικές διεργασίες, όπως η επιδίωξη της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1986) και η πεποίθηση ότι οι μετανάστες αποτελούν απειλή για την κοινωνία υποδοχής ανταγωνιζόμενοι για περιορισμένους και πολύτιμους πόρους (υλικούς και συμβολικούς) (π.χ. Esses et al., 2005; Stephan & Stephan, 2000).

Από την οπτική της μειοψηφίας, ένας τομέας έρευνας στην κοινωνική ψυχολογία έχει επικεντρωθεί στην εξέταση των διαδικασιών επιπολιτισμοποίησης και ταύτισης, καθώς και της σύνδεσης μεταξύ αυτών των διαδικασιών, της προσαρμογής των μεταναστών (ψυχολογικής και κοινωνικοπολιτισμικής) και της στάσης τους απέναντι στην χώρα «υποδοχής» (Sam & Berry, 2016). Οι περισσότεροι ερευνητές που έχουν μελετήσει την ένταξη των μεταναστών στις κοινωνίες «υποδοχής» βασίζονταν σε δύο κύρια θεωρητικά μοντέλα: την αφομοίωση (Gordon, 1964; Park & Burgess, 1921), η οποία θέτει μια σταδιακή πρόοδο του επιπολιτισμού προς τα κυρίαρχα πρότυπα και αξίες μέσα από διάφορα στάδια και τον πολιτισμικό πλουραλισμό (Glazer & Moynihan, 1963), που υποδηλώνει ότι οι ομάδες μεταναστών υιοθετούν ορισμένα έθιμα της κοινωνίας «υποδοχής» διατηρώντας παράλληλα διακριτές πτυχές της εθνοτικής τους ταυτότητας.

1.1 Κριτική κοινωνική ψυχολογία και μετανάστευση

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν και στην εισαγωγή, η πρώτη υποενότητα αφορά το πώς η μετανάστευση προσεγγίζεται από την κριτική κοινωνική ψυχολογία και την ανάλυση λόγου. Η ανάλυση λόγου είναι ένα πεδίο που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 και αρχικά αντλήθηκε από κλάδους όπως η ανθρωπολογία, η (κοινωνιο)γλωσσολογία, η λογοτεχνία, η σημειωτική, η γνωστική ψυχολογία και η κοινωνιολογία. Με την πάροδο του χρόνου, επεκτάθηκε και συμπεριέλαβε την κοινωνική ψυχολογία, την ιστορία, το δίκαιο και την επικοινωνία. Σήμερα, μετά από περισσότερα από πενήντα χρόνια, οι σπουδές Λόγου έχουν γίνει ένα ολοκληρωμένο διεπιστημονικό πεδίο με σημαντικό όγκο βιβλιογραφίας, πολυάριθμα βιβλία και άρθρα, αρκετά ειδικά περιοδικά και συνέδρια που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εξειδικευμένων θεμάτων (Van Dijk, 2017).

Η «στροφή στον λόγο» στην κοινωνική ψυχολογία συνδέθηκε με τη μελέτη της μετανάστευσης και της προκατάληψης. Σημαντικό έργο πάνω σε αυτά έχει γίνει από τους Wetherell & Potter (1992). Οι ίδιοι υποστήριξαν ότι τα άτομα προσπαθούν να αποφύγουν να χαρακτηριστούν ως προκατειλημμένοι λόγω των αρνητικών συνειρμών που συνδέονται με αυτό και έχουν παρουσιάσει την προκατάληψη ως ελάττωμα του ανθρώπινου ορθολογισμού. Στη μελέτη τους, παραλληλίζουν τις κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες με τις στρατηγικές που χρησιμοποίησαν οι συμμετέχοντες στη Νέα Ζηλανδία για να αποστασιοποιηθούν από την ετικέτα της προκατάληψης. Οι στρατηγικές αυτές συχνά παθολογικοποιούν τον «άλλο» αποδίδοντας την προκατάληψη σε ατομικές ψυχολογικές ανεπάρκειες. Είχαν δυο στόχους, αφενός να δείξουν τις διάφορες μεθόδους που χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες για να αποφύγουν να θεωρηθούν προκατειλημμένοι, μέσα από αυτά

που ονομάζουν ως «ερμηνευτικά ρεπερτόρια» και αφετέρου, εξέτασαν τις ευρύτερες κοινωνικές συνέπειες της χρήσης αυτών των στρατηγικών. Η μελέτη υποδηλώνει ότι οι ερωτήσεις σχετικά με την προκατάληψη στην κοινωνία της Νέας Ζηλανδίας αντιμετωπίζονται ως κατηγορίες, απαιτώντας από τους συμμετέχοντες να δικαιολογήσουν τις απόψεις τους. Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι ενώ οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται σε μικροκοινωνικό επίπεδο λειτουργούν για να αρνηθούν τον ρατσισμό και να διατηρήσουν την ηθική ταυτότητα του ομιλητή, σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, οι ίδιες στρατηγικές διαιωνίζουν τις άνιστες σχέσεις, αναπαράγοντας έτσι τον ρατσισμό.

Ο μεταναστευτικός λόγος περιλαμβάνει γλωσσικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Αποτελεί μια ευρεία κατηγορία που περιλαμβάνει διάφορα είδη λόγου. Αυτά τα είδη διαφέρουν κυρίως ως προς τη θεματολογία τους, εστιάζοντας στις διαφορετικές πτυχές της μετανάστευσης ως κοινωνικού και πολιτικού φαινομένου. Επιπλέον, άλλες γενικές κατηγορίες ειδών λόγου περιλαμβάνουν τον πολιτικό λόγο, τον λόγο για τα μέσα ενημέρωσης και τον εκπαιδευτικό λόγο. Παραδείγματα ειδών λόγου αναφορικά με την μετανάστευση περιλαμβάνουν ρεπορτάζ ειδήσεων, εκδοτικά άρθρα, κοινοβουλευτικές συζητήσεις, νόμους και καθημερινές συνομιλίες. Αυτά τα είδη ασχολούνται με τη μετανάστευση στο σύνολό της, διερευνώντας θέματα όπως το πώς κατασκευάζονται οι μετανάστες σε σχέση με τους άλλους και πώς εντάσσονται (Van Dijk, 2017).

Η κριτική ανάλυση λόγου αναφέρεται σε έναν ιδιαίτερο κλάδο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας που συνδέεται με ερευνητές όπως οι Roger Flower, Norman Fairclough, Teun van Dijk και Ruth Wodak. Οι κριτικοί αναλυτές λόγου υιοθετούν ανοιχτά μια πολιτική θέση και στοχεύουν στον εντοπισμό προβληματικών - από το δικό τους κανονιστικό - εθιμοτυπικό υπόβαθρο - ιδιοτήτων των πρακτικών του λόγου.

Η πολιτική θέση των περισσότερων κριτικών αναλυτών λόγου είναι μια θέση που συμπάσχει με εκείνους που βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση από την ανισότητα. Ο ρατσιστικός και ο ξενοφοβικός λόγος ειδικότερα έχουν αναλυθεί εκτενώς (Hart, 2015). Μια κριτική εξέταση του μεταναστευτικού λόγου συχνά περιλαμβάνει τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο εκδηλώνονται οι ιδεολογίες. Οι ιδεολογίες είναι θεμελιώδεις και συλλογικά κοινές διανοητικές αναπαραστάσεις που έχουν κοινωνικές ομάδες, όπως ρατσιστές, αντιρατσιστές, ειρηνιστές, μιλιταριστές, φεμινίστριες, σεξιστές, νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλιστές, μεταξύ άλλων. Αυτές οι ιδεολογίες συνήθως παρουσιάζουν μια πόλωση των προοπτικών, χωρίζοντας τις ομάδες σε (καλές) εσωτερικές και (κακές) εξωομάδες. Αυτή η πόλωση αντανακλάται επίσης στον λόγο, όπως η αντίθεση μεταξύ «καλών» «Εμείς» και «κακών» «Αυτοί». Οι ιδεολογίες περιλαμβάνουν τη διακριτή ταυτότητα, ενέργειες, στόχους, κανόνες και αξίες μιας ομάδας και μπορούν επίσης να διαμορφώσουν συγκεκριμένες στάσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με τη μετανάστευση, την ένταξη ή την προσαρμογή των μεταναστών. Αυτές οι ιδιαίτερες στάσεις, με τη σειρά τους, μπορούν να επηρεάσουν τα μεμονωμένα νοητικά μοντέλα των μελών μιας ιδεολογικής ομάδας σχετικά με γεγονότα, όπως η μετανάστευση. Ανάλογα με το επικοινωνιακό πλαίσιο, αυτά τα ιδεολογικά ριζωμένα και προκατειλημμένα νοητικά μοντέλα επηρεάζουν τελικά τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται ο λόγος σχετικά με τέτοια γεγονότα. Είναι προφανές ότι υπάρχουν διάφορα επίπεδα κοινωνικο-γνωστικής ανάλυσης μεταξύ θεμελιωδών ιδεολογιών (όπως ο ρατσισμός) και της πραγματικής εκδήλωσης ρατσιστικών κειμένων ή συνομιλιών (Van Dijk, 2017).

2. Ταυτότητες και ετερότητες

Οι ταυτότητες και ετερότητες αποτελούν κεντρικές θεματικές στην κοινωνική ψυχολογία. Φαίνεται να παρέχουν σχετικό θεωρητικό πρίσμα από το οποίο μπορούν να συζητηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι συμμετέχοντες μιλούν για τον εαυτό τους και για «άλλους», με αφορμή αναφορές σε ζητήματα που αφορούν τους μετανάστες. Η έννοια της ταυτότητας έχει εξεταστεί εκτενώς στις επιστήμες της φιλοσοφίας, της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας ενώ ταυτόχρονα επηρεάζει και επηρεάζεται από διάφορους άλλους ακαδημαϊκούς κλάδους. Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός δεν προσεγγίζει την ταυτότητα ως μια προϋπάρχουσα οντότητα αλλά θέτει δύο βασικές παραδοχές. Αρχικά, η ταυτότητα οικοδομείται μέσω αλληλεπιδράσεων και κοινωνικών πρακτικών, που αποτελούν το θεμέλιο του κοινωνικού κόσμου και δεύτερον η γλώσσα παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κατανόησής μας για τον κόσμο όπως τον αντιλαμβανόμαστε (Burr, 1995).

Η κατηγοριοποίηση του εαυτού μας και των άλλων έχει προηγουμένως διερευνηθεί μέσω ουσιοκρατικών και γνωστικών προσεγγίσεων. Οι προσεγγίσεις αυτές υποστήριζαν την εγγενή φύση των οντοτήτων ή το ρόλο των αντιληπτικών μηχανισμών αντίστοιχα (Allport, 1954· Tajfel & Turner, 1979). Ωστόσο, οι προοπτικές του κοινωνικού κονστρουξιονισμού που εστιάζουν στην ταυτότητα σε σχέση με τον εαυτό και τους άλλους (Gergen, 1991· Sampson, 1993) παρείχαν μια κριτική των ιδεολογικών δομών και διαδικασιών που εμπλέκονται στη διαμόρφωση της ταυτότητας. Συγκεκριμένα, η κριτική επικεντρώθηκε στη μονοδιάστατη θεώρηση της ταυτότητας που εξέταζε αποκλειστικά τον εαυτό. Αυτή η κριτική εντοπίζει την ιδεολογική της βάση στις δυτικές πολιτισμικές αφηγήσεις που κατασκευάζουν «τους εξυπηρετικούς άλλους». Το επιχείρημα αυτό υποδηλώνει ότι στη δυτική σκέψη, οι «άλλοι» έχουν κατασκευαστεί κανονιστικά για να τονιστεί η ανωτερότητα του εγχώριου πολιτισμού (Sampson, 1993). Επιπλέον, αυτοί οι «άλλοι» απεικονίζονται ως

ο αντίθετος πόλος των δυτικών υποκειμένων που απεικονίζονται ως «ορθολογικά» και «προηγμένα». Από τη σκοπιά του λόγου, αυτές οι ιεραρχικές αναπαραστάσεις του κόσμου, οργανωμένες σε πολιτισμικές κατηγορίες, είναι κοινός τόπος όταν συζητάμε για τους εθνικούς «άλλους» (Xenitidou, 2011).

Η θέση του μπανάλ εθνικισμού, που προτάθηκε από τον Billig (1995), υποστηρίζει ότι η εθνικιστική ιδεολογία παρουσιάζει την εθνική ταυτότητα και την εθνική ετερότητα με κοινότοπο και αδιάφορο τρόπο. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της ενσωμάτωσης διεθνών/καθολικών και εθνικών/ιδιαίτερων θεμάτων, τα οποία δημιουργούν την αντίληψη ότι οι εθνικές διαιρέσεις και η ύπαρξη πολλαπλών εθνών με τα αντίστοιχα άλλα είναι φυσικές και αναμφισβήτητες. Τα καθολικά σύμβολα και οι θεσμοί του εθνικού προσδιορισμού, όπως οι εθνικές ιστορίες, οι στρατοί και τα εδάφη, χρησιμεύουν για την ομαλοποίηση της παρουσίας της ετερότητας σε διεθνές επίπεδο αντλώντας από εθνικούς πόρους (Reicher & Hopkins, 2001, σ. 116). Σε αυτό το πλαίσιο, οι έννοιες της «εθνικότητας» και της ετερότητας αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο καθολικών και ιδιαίτερων κατηγοριών. Αυτά τα διλήμματα μπορούν να θεωρηθούν ότι κληρονομήθηκαν από την ιστορική αλληλεπίδραση μεταξύ της φιλελεύθερης ιδεολογίας, που έχει τις ρίζες της στην εποχή του Διαφωτισμού, και του Ρομαντισμού (Billig et al, 1988).

3. Ρατσιστικός λόγος

Στο πλαίσιο αυτής της πτυχιακής μας απασχολούν όλα αυτά τα οποία δημιουργούν κοινωνικούς αποκλεισμούς και αυτό τείνει βιβλιογραφικά και ερευνητικά να έχει δώσει μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων. Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι έχουν προσεγγίσει τις προκλήσεις που σχετίζονται με τον ρατσισμό αποδίδοντάς τες στις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές ατόμων που

έχουν προκατειλημμένες απόψεις (Allport, 1954). Τα κυρίαρχα μοντέλα στην κοινωνική-ψυχολογική έρευνα συζητούν ρατσιστικά φαινόμενα με όρους εχθρότητας, αρνητικών προκαταλήψεων ή ως το αποτέλεσμα της άγνοιας μεταξύ των μελών της κυρίαρχης ομάδας, τα οποία στη συνέχεια υποβάλλουν τις φυλετικές και εθνοτικές μειονότητες σε διαφορετική μεταχείριση (Adams et al., 2008). Οι πρόσφατες εξελίξεις στην κοινωνική νευροεπιστήμη προσπάθησαν επίσης να προσδιορίσουν τους νευρικούς μηχανισμούς που συμβάλλουν στις προκαταλήψεις και την επεξεργασία πληροφοριών που σχετίζονται με τις διακρίσεις εντός και εκτός ομάδας με βάση τη φυλή (Chekroud et al., 2014). Οι παραδοσιακές προσεγγίσεις θεωρούν ότι η κινητήρια δύναμη πίσω από τον ρατσισμό βρίσκεται σε ατομικές προκαταλήψεις στο μυαλό των ανθρώπων. Τα διαδομένα μοντέλα στην κύρια κοινωνική-ψυχολογική έρευνα «καταστρέφουν» τα ρατσιστικά φαινόμενα περιορίζοντας τα σε «θεμελιώδεις» κοινωνικο-ψυχολογικές διαδικασίες όπως τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις, που πιστεύεται ότι ισχύουν εξίσου για εσωτερικές ομάδες έναντι εξωομάδων, πλειοψηφία έναντι μειοψηφίας ή κατάσταση έναντι ομάδων χαμηλής κατάστασης. Με άλλα λόγια, ο ρατσισμός εννοείται γενικά ως ένας συνδυασμός υποκείμενων συστατικών (όπως η εκπροσώπηση και το καθεστώς) ή ως το άθροισμα των συστατικών του μερών (Operario & Fiske, 1998).

Αντίθετα, οι κρίσιμες φυλετικές προοπτικές στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας υπογραμμίζουν τη διάχυτη ύπαρξη φυλετικών ανισορροπιών εξουσίας στις περισσότερες κοινωνίες. Αντί να επικεντρώνονται στην αποκάλυψη εάν τα άτομα έχουν φυλετικές προκαταλήψεις, είτε σιωπηρά είτε ρητά, οι επικριτικές φυλετικές προοπτικές θεωρούν τον ρατσισμό ως βαθιά ριζωμένο στην κοινωνία. Κατά συνέπεια, εντοπίζουν τον ρατσισμό πρωτίστως στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η ψυχολογία του

ρατσισμού είναι καλύτερα κατανοητή ως η διαιώνιση, διατήρηση και εσωτερίκευση μακροχρόνιων, συστημικών φυλετικών δυναμικών που έχουν ρίζες στην ιστορία, ανεξάρτητα από τη φυλετική εχθρότητα σε ατομικό επίπεδο. Αυτή η έννοια επεξηγείται από πολλούς κριτικούς μελετητές σε διάφορα υποπεδία της ψυχολογίας, και ιδιαίτερα σε ψυχολογικές προσεγγίσεις που ενστερνίζονται την κριτική θεωρία της φυλής (Salter & Haugen, 2017).

Ενώ οι ψυχολόγοι έχουν συχνά προσεγγίσει τον ρατσισμό μέσω «προβληματικής προκατάληψης» (Dixon et al., 2010; Wetherell & Potter, 1992), που αντιμετωπίζει τον ρατσισμό ως συνώνυμο με την προκατάληψη (προκατειλημμένα συναισθήματα), τη μισαλλοδοξία (μισαλλοδοξία ή μίσος προς αυτούς με διαφορετικές πεποιθήσεις), στερεότυπα (προκατειλημμένες σκέψεις και πεποιθήσεις) ή λανθασμένες γενικεύσεις, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι με κριτική προσέγγιση εξετάζουν πώς τα παραδοσιακά κοινωνικο-ψυχολογικά ευρήματα αντικατοπτρίζουν την ενσωμάτωση του ρατσισμού στην κοινωνία (Adams et al., 2008). Για παράδειγμα, εκτενής έρευνα σχετικά με την απειλή στερεοτύπων δείχνει πώς ο ρατσισμός είναι συνυφασμένος με τα κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια. Αναφερόμενη ως «η απειλή στον αέρα», η στερεότυπη απειλή δείχνει αποτελέσματα που βασίζονται στη φυλή που μπορούν να προκύψουν χωρίς την τυπική παρουσία ενός προκατειλημμένου δράστη (Steele, 1997). Οι κριτικοί κοινωνικοί ψυχολόγοι που χρησιμοποιούν ανάλυση λόγου του ρατσιστικού λόγου αποκαλύπτουν πώς οι ατομικιστικές, αξιοκρατικές, και νεοφιλελεύθερες αφηγήσεις κρύβουν τις υποκείμενες συνδέσεις με φυλετικές ή εθνοτικές προκαταλήψεις (Augoustinos & Every, 2007).

Οι κριτικοί υποστηρίζουν ότι η προσέγγιση της κοινωνικής γνώσης υπολείπεται αποδίδοντας λαϊκές αντιλήψεις για τη φυλή και τον ρατσισμό

αποκλειστικά σε γνωστικές δομές όπως τα πρωτότυπα, χωρίς να λαμβάνονται επαρκώς υπόψη τα μοναδικά χαρακτηριστικά τους και το ιστορικό-ιδεολογικό τους πλαίσιο. Σύμφωνα με την Howarth (2006), ο ρατσισμός είναι ένα σύνθετο σύστημα εκπροσώπησης που είναι βαθιά ριζωμένο στους θεσμούς και ενσωματωμένο στις καθημερινές μας αλληλεπιδράσεις με τους άλλους. Δεν είναι μόνο θέμα αντίληψης, αλλά μάλλον μια πολύπλευρη διαδικασία δημιουργίας πλούσιων αναπαραστάσεων. Αυτές οι αναπαραστάσεις περιλαμβάνουν αμφισβητούμενες έννοιες «εμείς», «αυτοί» και κοινωνικές σχέσεις, που εξυπηρετούν ιδεολογικούς σκοπούς όπως η περιθωριοποίηση, ο αποκλεισμός και η απόδοση ευθυνών σε άλλους. Επιπλέον, νομιμοποιούν τις ενέργειες των εσωτερικών ομάδων. Κατά συνέπεια, οι ερευνητές έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους στη μελέτη του ρατσισμού ως μέρος της κοινωνικής πρακτικής, προτείνοντας ότι η «φυλή» και ο «ρατσισμός» κατασκευάζονται ενεργά μέσω κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Andreouli et al., 2016).

4. Αντιρατσιστικός λόγος

Αφού έγινε αναφορά στον ρατσιστικό λόγο, θεωρήθηκε σημαντικό να γίνει αναφορά και στο πώς αναφορές που μοιάζουν αντιρατσιστικές περιέχουν ρατσιστικό λόγο. Ο Billig και οι συνεργάτες του (1988) διεξήγαγαν σημαντική έρευνα για τα «Ιδεολογικά διλήμματα», η οποία όχι μόνο διερεύνησε τους διάφορους τρόπους με τους οποίους τα άτομα προσπαθούν να αποστασιοποιηθούν από την προκατάληψη, αλλά και εμβάθυνε στην ιστορική και κοινωνική προέλευση του ίδιου του όρου και στη σύγχρονη χρήση του. Εντόπισαν την έννοια της προκατάληψης πίσω στην εποχή του Διαφωτισμού, όπου αρχικά αναφερόταν σε πεποιθήσεις που σχηματίστηκαν χωρίς να ληφθούν υπόψη τα σχετικά γεγονότα, στοχεύοντας κυρίως στην αβάσιμη

θηρσκευτική πίστη που προπαγάνδιζε η Εκκλησία. Η έννοια της προκατάληψης υπέστη σημαντική αλλαγή στις αρχές του 20ού αιώνα, λαμβάνοντας τον σημερινό ορισμό της ως αρνητικές πεποιθήσεις που στρέφονται κατά μειονοτικών ομάδων. Παρ' όλα αυτά, η συσχέτισή της με τον (μη) ορθολογισμό παρέμεινε, όπως καταδεικνύεται στο θεμελιώδες έργο του Allport (1979). Ο ίδιος όρισε την προκατάληψη ως ένα αδικαιολόγητο αρνητικό συναίσθημα απέναντι σε άλλες ομάδες, που πηγάζει από μια γνωστική αποτυχία να εξετάσει ορθολογικά τις σχετικές κοινωνικές πληροφορίες.

Ο κοινωνικός κανόνας που αντιτίθεται στην προκατάληψη εκφράζεται με συγκεκριμένους τρόπους, με μια κοινή εκδήλωση να είναι η χρήση των αποποιήσεων ως ρητορική στρατηγική για την αποφυγή του στίγματος της προκατάληψης όταν συζητείται η μετανάστευση και οι σχέσεις μεταξύ των ομάδων. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας γνωστής αποποίησης ευθύνης είναι η φράση «Δεν είμαι προκατειλημμένος αλλά», η οποία αντανakλά αυτόν τον κανόνα και φαίνεται να είναι διαδεδομένη στις δυτικές κοινωνίες. Σύμφωνα με τον Billig (1988), αυτή η αποποίηση ευθυνών επιτρέπει στους ομιλητές να ευθυγραμμιστούν με την ηθικά ανεκτική κοινότητα, ενώ εκφράζουν αρνητικές πεποιθήσεις για τις ομάδες μεταναστών. Όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι, το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί απλώς μια προσπάθεια εξαπάτησης του ακροατή ή μια τακτική διάλογου που σώζει τα προσχήματα. Αντίθετα, οι άνθρωποι υποστηρίζουν πραγματικά φιλελεύθερες πεποιθήσεις, ενώ ταυτόχρονα τρέφουν ρατσιστικές συμπεριφορές. Αυτή η δυαδικότητα αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις της θέσης για τα Ιδεολογικά Διλήμματα. Κάθε κοινωνία παρουσιάζει στα άτομα αντιφατικές αξίες, πεποιθήσεις και αξιώματα που μπορούν να έρθουν σε σύγκρουση μεταξύ τους, οδηγώντας τα άτομα σε διλήμματα. Αυτή η κοινή λογική των δυτικών κρατών να διλλήματα μεταξύ προκατάληψης και ανοχής πηγάζει από τις

ιδέες του Διαφωτισμού και Ρομαντισμού, όπου επηρέασαν τα σύγχρονα εθνικά κράτη.

Πολλές από τις ιδέες που αναφέρθηκαν παραπάνω επαναλαμβάνονται στο σημαντικό έργο των Wetherell & Potter (1992), καθώς όπως και υποστήριξε ο Billig (1988), υποστηρίζουν ότι τα άτομα προσπαθούν να αποφύγουν το στίγμα της προκατάληψης. Ωστόσο, οι Wetherell & Potter (1992), επιδιώκουν αφενός να καταδείξουν τις διάφορες στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες για να απομακρυνθούν από το να θεωρηθούν προκατειλημμένοι. Πιο συγκεκριμένα, αναλύουν τον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν αυτό που ονομάζουν «ερμηνευτικά ρεπερτόρια» στις λεκτικές αλληλεπιδράσεις για να επιτύχουν διαφορετικά αποτελέσματα. Υποστηρίζουν ότι η κοινή λογική συχνά κρύβει αντιφατικά στοιχεία και τα άτομα μπορούν να χρησιμοποιούν αντιφατικά ερμηνευτικά ρεπερτόρια σε διαφορετικά πλαίσια. Αφετέρου, στοχεύουν στο να εξετάσουν τις ευρύτερες κοινωνικές επιπτώσεις της χρήσης αυτών των στρατηγικών.

Όσον αφορά την άρνηση του ρατσισμού, μια εναλλακτική προσέγγιση προσφέρεται από την κοινωνιογλωσσολογία. Ο van Dijk (1984, 1987, 1992) διεξήγαγε έρευνα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο διαιωνίζεται ο ρατσισμός μέσω του λόγου και της επικοινωνίας. Σε αντίθεση με προηγούμενες προσεγγίσεις, ο van Dijk ενσωματώνει σε μεγάλο βαθμό έννοιες από τη γνωστική κοινωνική ψυχολογία, όπως οι στάσεις, τα στερεότυπα και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. Στόχος του είναι να διερευνήσει πώς αυτές οι γνωστικές διαδικασίες χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική της εξουσίας. Θεωρεί την άρνηση του ρατσισμού ως μια κανονιστική ανησυχία που απορρέει από τη διαχείριση εντυπώσεων, όπου τα άτομα προσπαθούν να παρουσιαστούν ως μη προκατειλημμένοι για να δημιουργήσουν θετική εντύπωση

στον ακροατή, αποκρύπτοντας τις «πραγματικές» τους στάσεις. Εξετάζοντας τις ποικίλες στρατηγικές που χρησιμοποιούνται για την άρνηση του ρατσισμού, ο van Dijk ανέπτυξε μια ολοκληρωμένη ταξινόμια που περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αποστασιοποιούνται από το στίγμα της προκατάληψης. Αυτές οι προαναφερθείσες προσεγγίσεις έχουν διευρύνει σημαντικά το πεδίο ανάλυσης της κινητοποίησης (και της άρνησης) της προκατάληψης στον λόγο.

5. Έρευνες

Στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες το θέμα της ταυτότητας έχει διερευνηθεί εκτενώς, λόγου του ότι η μελέτη αυτής στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, βοηθάει στο να κατανοηθεί ο τρόπος που εντάσσονται στη χώρα υποδοχής (DeFina, 2003). Συγκεκριμένα, έρευνα του Archakis (2018), έδειξε ότι μετανάστες μαθητές όταν μιλούσαν για τις ρατσιστικές συμπεριφορές των ανθρώπων της πλειοψηφίας, αναφέροντας σε αφομοιωτικές ταυτότητες και ταυτότητες αντίστασης. Οι νομιμοποιητικές ταυτότητες αποσκοπούν στην αφομοίωση των εξωομάδων (στη προκειμένη των μεταναστών μαθητών), ενώ οι ταυτότητες αντίστασης δημιουργούνται από εκείνους τους δρώντες που βρίσκονται σε θέσεις/συνθήκες υποτιμημένες ή/και στιγματισμένες από τη λογική της κυριαρχίας, οικοδομώντας έτσι χαρακώματα αντίστασης και επιβίωσης στη βάση αρχών διαφορετικών ή αντίθετων με εκείνες που διαπερνούν τους θεσμούς της κοινωνίας. Οι μαθητές δηλαδή στην έρευνα του, αναπαραστάθηκαν τόσο ως θύματα των ρατσιστικών συμπεριφορών της πλειοψηφίας που τους αναγκάζουν να προσαρμοστούν στον εθνικό ομογενοποιητικό λόγο όσο και ως θύτες που προσπαθούν να αντισταθούν στην ομογενοποίηση απειλώντας το συλλογικό πρόσωπο της πλειοψηφίας.

Σημαντικές έρευνες για το πώς μιλούν οι Έλληνες για την ελληνικότητα και την ελληνική εθνική ταυτότητα, έχουν πραγματοποιηθεί από τη Φίγγου (2010). Συγκεκριμένα, η ανάλυση λόγου των συνεντεύξεων της μελέτης της σε σχέση με τη μετανάστευση στην Ελλάδα φανέρωσε τα ρητορικά αποθέματα των γηγενών και τα στοιχεία συγκρότησης των αναπαραστάσεων περί ελληνικότητας με όρους αίματος και καταγωγής, παράδοσης και κοινού παρελθόντος, κοινωνικοποίησης και εθνικής παιδείας, τα οποία θεμελίωσαν ιδεολογικά τα όρια της ελληνικότητας και τη σχέση τους με «άλλες» εθνικές κατηγορίες. Παράλληλα, έρευνα των Πανταζής και συνεργατών (2008) έδειξε ότι οι Έλληνες στον λόγο τους κατασκεύαζαν μια κοινή ταυτότητα με τους μετανάστες μέσω της ελληνικής μετανάστευσης στο εξωτερικό. Στην Ελλάδα, οι πλειοψηφικές αναπαραστάσεις της εθνικής ταυτότητας βασίζονται επίσης στην πολιτισμική ομοιογένεια. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της ελληνικότητας συνδέονται με μια ιεραρχική θεώρηση των πολιτισμών, η οποία χρησιμεύει στον περιορισμό της κοινωνικής κινητικότητας των μεταναστών και των εθνικών μειονοτήτων. Στην Ελλάδα, οι μετανάστες ουσιαστικά ενθαρρύνονται να αφομοιωθούν προκειμένου να είναι κοινωνικά κινητικοί (Andreouli & Chrysochoou, n.d.).

Σε μια άλλη έρευνα, οι Figgou και συνεργάτες (2011) που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα, μελέτησαν τον τρόπο που τα άτομα ελληνικής καταγωγής μιλούν για το στερεότυπο του μετανάστη ως εγκληματία και δυνητικά επικίνδυνου για την ασφάλεια των πολιτών. Το στερεότυπο αυτό και ο φόβος που ήγειρε σε κάποια αποσπάσματα συνεντεύξεων φάνηκε ότι δύσκολα μπορούσαν να αιτιολογηθούν, αφού προσλαμβάνονταν σχεδόν ως αυταπόδεικτα και αποδίδονταν σε φυσικά χαρακτηριστικά, ενώ σε άλλα αιτιολογήθηκαν βάσει ενός προβαλλόμενου ως λογικού επιχειρήματος: οι άθλιες συνθήκες ζωής των ανθρώπων αυτών, καθιστούν πιθανή την

εμπλοκή τους σε εγκληματικές ενέργειες και, άρα, επιβεβλημένη τη λήψη προστατευτικών μέτρων.

Χρησιμοποιώντας γραπτά δοκίμια με μαθητές μεταναστευτικής καταγωγής, οι Archakis & Tsakona (2016) έδειξαν πώς ο λόγος των μαθητών προσανατολίζεται να καταδείξει τις προσπάθειές τους να ενσωματωθούν, ενώ παράλληλα στοχεύει να αντισταθεί στις αφομοιωτικές, μονοπολιτισμικές πιέσεις της ελληνικής κοινωνίας. Παρόμοιες εντάσεις έχουν εντοπιστεί στο λόγο της πλειοψηφίας σχετικά με την πολιτιστική προσαρμογή των μεταναστών. Συγκεκριμένα, σε μια μελέτη του Sapountzis (2013), οι Έλληνες συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι οι μετανάστες μαθητές πρέπει να έχουν πρόσβαση στα δημόσια σχολεία, γεγονός που θα διευκόλυνε την προσαρμογή τους. Υποστήριξαν, ωστόσο, ότι η παρουσία τους στην τάξη έχει αρνητικά αποτελέσματα στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς οι εκπαιδευτικοί του σχολείου πρέπει να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στα παιδιά των μεταναστών, παραμελώντας τις εκπαιδευτικές ανάγκες των Ελλήνων συμμαθητών τους. Μια ένταση εντοπίστηκε επίσης από τους Figgou & Baka (2018) σε μια ανάλυση του λόγου των εκπαιδευτικών σχετικά με την ένταξη των μεταναστών μαθητών. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ των ομάδων, οι εκπαιδευτικοί απεικόνισαν το σχολείο ως ένα πλαίσιο χωρίς ρατσισμό και κατασκεύασαν αρμονικές σχέσεις μεταξύ των ομάδων ως αποτέλεσμα της ένταξης των μεταναστών μαθητών.

6. Μεθοδολογία

6.1 Ερευνητικός στόχος

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί πώς μιλούν οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς από την Αλβανία για τον εαυτό τους, τους «άλλους», τις εμπειρίες τους από τη μετανάστευση και αν αυτές έχουν αλλάξει με το χρόνο. Αρχικά, είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι στο κομμάτι τόσο το θεωρητικό όσο και στις συνεντεύξεις συντηρώ τον όρο «μετανάστευση», καθώς ως όρος φέρει το βάρος των θεμάτων που έχουν να κάνουν με τους μετανάστες και μέσω αυτού κινητοποιούνται για να μιλήσουν σχετικά με το τι έχουν βιώσει. Δεύτερον, στην συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποίησα τους όρους «πρώτης γενιάς» μετανάστες και «δεύτερης γενιάς» μετανάστες, όροι που προέρχονται από το κοινωνιολογικό έργο των William Thomas και Florian Znaniecki στο βιβλίο τους "The Polish Peasant in Europe and America" που δημοσιεύθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Το πλαίσιο αυτό έχει έκτοτε υιοθετηθεί ευρέως στην επιστημονική έρευνα και στον δημόσιο διάλογο και από αυτό άντλησα και εγώ, αναγνωρίζοντας ότι δεν είναι ο μοναδικός τρόπος προσέγγισης για όσους έχουν μετακινηθεί από έναν τόπο. Στην ελληνική βιβλιογραφία έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες που να μελετούν τον λόγο γηγενών, είτε πρόκειται για μαθητές, γονείς, εκπαιδευτικούς και άλλα πρόσωπα, αναφορικά με τους μετανάστες

(Figgou & Baka, 2018), καθώς και έρευνες με συμμετέχοντες τους ίδιους τους μετανάστες στον λόγο τους για τους γηγενείς (Archakis & Tsakona, 2016). Συνεπώς, κρίνεται εκ νέου σκόπιμο να μελετηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι μετανάστες μιλούν για τους άλλους, για τον εαυτό τους, για την εμπειρία τους ως μετανάστες και την πορεία αυτής – δεδομένης της παραμονής και διαμονής (πλέον) στον τόπο που με όρους διασυνοριακής μετανάστευσης έχει προσεγγιστεί ως «χώρα υποδοχής» (Μουσούρου, 1991), και έτσι διατηρείται και σε αυτήν την εργασία.

6.2 Συμμετέχοντες και πλαίσιο έρευνας

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς Αλβανικής καταγωγής, που διαμένουν στην Αθήνα. Πολλές υπάρχουσες μελέτες για τη μετανάστευση έχουν επικεντρωθεί στους μετανάστες από την Αλβανία (Nikas & Aspasios, 2021). Η μετανάστευση από την Αλβανία ξεκίνησε από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και τόσο αυτοί οι μετανάστες όσο και αυτοί που προήλθαν από χώρες της Ασίας και Αφρικής, έχουν δεχθεί επιθέσεις από ακροδεξιά κόμματα (Nikas & Aspasios, 2021· Triandafyllidou & Mantanika, 2014).

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας μας απασχόλησαν όλα αυτά τα οποία δημιουργούν κοινωνικούς αποκλεισμούς, κάτι που «τείνει» βιβλιογραφικά και ερευνητικά να έχει δώσει μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα προκαταλήψεων και διακρίσεων προς τους μετανάστες, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν έχουν μελετηθεί μέσω άλλων ζητημάτων, όπως η εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών γραμμών για τη μετανάστευση και την ιθαγένεια. Ο λόγος που επιλέχθηκαν συγκεκριμένα οι μετανάστες από την Αλβανία είναι ότι εκτός του ότι αποτελούν, σύμφωνα με την προ-τελευταία απογραφή του πληθυσμού, τους περισσότερους -σε αριθμό- μετανάστες στην Ελλάδα (Triandafyllidou & Mantanika, 2014), οι

περισσότεροι από τους μετανάστες από την Αλβανία, διαμένουν πολλά χρόνια στην χώρα, οπότε πιθανότατα θα έχουν ένα αρκετά μεγάλο ρεπερτόριο εναλλασσόμενων ή σταθερών εμπειριών (ανάλογα κάθε φορά με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες), ως μετανάστες, και επομένως μέσω των ερωτήσεων, αναφέρθηκαν σε ζητήματα που αντιμετώπισαν στο «τότε» αλλά και ζητήματα που αντιμετωπίζουν στο «τόρα» μέσα από τα χρόνια που έχουν παραμείνει στην χώρα «υποδοχής».

6.3 Διεξαγωγή της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη στην Αθήνα. Το κέντρο της Αθήνας, και ειδικότερα οι γειτονιές της ευρύτερης περιοχής των Πατησίων, έχουν αποτελέσει σταθερό «πόλο έλξης» μεταναστών από την δεκαετία του 1990 που κατέφθαναν οι πρώτοι μετανάστες, καθώς σε αυτές τις περιοχές θεωρήθηκε ότι το στεγαστικό απόθεμα ήταν πιο διαθέσιμο και προσιτό (Maloutas, 2007). Η κινητικότητα που υπήρξε αργότερα από μετανάστες χωρών, όπως από τις ηπείρους της Ασίας και Αφρικής, οδήγησε τους ήδη εγκατεστημένους μετανάστες στο να διασπαστούν σε διάφορα μέρη της Αθήνας που ζουν μέχρι σήμερα (Kandyliis et al., 2012).

Οι συμμετέχοντες αποτελούνταν από 5 άτομα, 2 γυναίκες και 3 άντρες. Οι δύο από τους άντρες είναι μετανάστες 2^{ης} γενιάς ενώ οι άλλοι 3^{ης} πρώτης, από την Αλβανία. Για την επιλογή των συμμετεχόντων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας. Η δειγματοληψία χιονοστιβάδας βασίζεται «στην ιδέα ότι υπάρχει σύνδεση ή συσχέτιση μεταξύ του αρχικού δείγματος και άλλων ατόμων του ίδιου πληθυσμού – στόχου, γεγονός που επιτρέπει τη δημιουργία μιας αλυσίδας παραπομπών εντός ενός δικτύου γνωριμιών» (Berg, 1988). Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε σε ήσυχους χώρους, για την αποφυγή αποσπασματικών ερεθισμάτων. Πριν την διεξαγωγή της συνέντευξης, δόθηκαν έντυπα για την πληροφόρηση σε σχέση με τους σκοπούς της έρευνας, την εμπιστευτικότητα και τα δικαιώματα αποχώρησης της έρευνας, αν το θελήσουν. Ταυτόχρονα, δόθηκαν έντυπα για την ενημέρωση και την συγκατάθεση των συμμετεχόντων (βλ. Παράρτημα 1). Δημιουργήθηκαν επίσης κάποιες ανοιχτές ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα 2). Οι ερωτήσεις αυτές ήταν στο σύνολο αρχικά 14, ωστόσο, μέσα από τη συζήτηση που πρόκυπτε από τους συμμετέχοντες, αυξήθηκαν ή μειώθηκαν, λαμβάνοντας υπόψη ότι η συνέντευξη ήταν ημιδομημένη, οπότε δεν υπήρχε αυστηρή δομή στο πόσες ήταν οι ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις δημιουργήθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να έθεταν ένα πλαίσιο συζήτησης με συγκεκριμένους όρους (δυσκολίας – ευκολίας, σχέσεις με άλλους, εαυτός), μέσα από τις οποίες οι συμμετέχοντες έκαναν διάφορες διατυπώσεις, όπου αποτέλεσαν αυτές ερευνητικό διακύβευμα. Έτσι, λοιπόν, οι αρχικές ερωτήσεις ήταν εισαγωγικές και αναφέρονταν στο πότε έφτασαν οι μετανάστες, πώς ήταν το πρώτο καιρό, τυχόν ευκολίες και δυσκολίες που αντιμετώπισαν. Ύστερα, οι υπόλοιπες ερωτήσεις αναφερόμενες σε γεγονότα που έχουν συμβεί και αφορούν και τους μετανάστες, όπως οι νόμοι σχετικά με την ιθαγένεια, η

άρση της σημαίας, η αλλαγή ονόματος και θρησκείας, οι απελάσεις, ήταν ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν για να υπάρξει ένα πλαίσιο συζήτησης μέσα στο οποίο οι συμμετέχοντες διατύπωσαν την γνώμη τους πάνω στα παραπάνω. Μετά από τη διεξαγωγή, ακολούθησε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και η ανάλυση των αποσπασμάτων, όπως παρουσιάζεται **παρακάτω**.

6.4 Τρόπος Ανάλυσης

Ο τρόπος ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα εργασία είναι η θεματική ανάλυση υπό μια κονστρουξιονιστική προσέγγιση, αξιοποιώντας βασικές αρχές της λογοψυχολογίας. Η θεματική ανάλυση, μέσα από την οποία εντοπίζονται, αναλύονται και παρουσιάζονται διάφορα θέματα που προκύπτουν από τα δεδομένα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε μέσω μιας ουσιαστικής προσέγγισης, όπου υπάρχει εστίαση στις εμπειρίες και τα νοήματα της πραγματικότητας, είτε μέσω μιας κονστρουξιονιστικής μεθόδου, όπως υιοθετήθηκε στην παρούσα εργασία, γιατί μέσω αυτή διερευνώνται το πώς διαμορφώνονται τα γεγονότα, οι πραγματικότητες, τα νοήματα και οι εμπειρίες μέσα από εκτενείς κοινωνικές συζητήσεις (Braun & Clarke, 2006). Στην θεματική ανάλυση υπό την κονστρουξιονιστική προσέγγιση, ακολουθήθηκαν αρχές της λογοψυχολογίας, καθώς έχει φανεί ότι οι άνθρωποι αξιοποιούν τους ερμηνευτικούς πόρους τους για να κατασκευάσουν εκδοχές, δράσεις και κοινωνικές δομές εντός του λόγου τους. Στη λογοψυχολογία, η εστίαση είναι στην κατανόηση του τι επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης της γλώσσας και πώς οι ερμηνευτικοί πόροι συμβάλλουν σε αυτές τις παραστάσεις. Η έμφαση βρίσκεται στην αποκάλυψη των υποκείμενων μηχανισμών και ερμηνευτικών ρεπερτορίων που διαμορφώνουν τον λόγο, σύμφωνα με το έργο των Edward & Potter (1992). Στην διαδικασία αυτή δηλαδή της ανάλυσης ήταν χρήσιμες οι ρητορικές τεχνικές που αναπτύχθηκαν στο εν

λόγω έργου, στο οποίο εστιάζουν σε ζητήματα στην διαχείριση της λογοδοσίας των ομιλητών και του προσωπικού διακυβεύβματος, ώστε όσα λέγονται να μην απαξιώνονται για την υποκειμενικότητα τους.

7. Ανάλυση

Στις ερωτήσεις της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκαν παραδείγματα από την καθημερινότητα που αφορούν τους μετανάστες (και όχι μόνο), όπως η αλλαγή ονόματος και θρησκείας, η απόφαση του Συμβουλίου Επικράτειας για τα υποκειμενικά κριτήρια απέναντι στην ιθαγένεια, η απέλαση του μαθητή Σαϊντού Καμάρα και οι δράσεις από ΜΚΟ και άλλους φορείς. Αυτά χρησιμοποιήθηκαν, με κίνητρο να μιλήσουν οι συμμετέχοντες για το πώς κατασκευάζουν τον εαυτό τους, τους άλλους και τη σχέση τους μαζί τους καθώς και τις εμπειρίες μετανάστευσης τους και αν έχουν αλλάξει χρονικά. Σε όλα τα αποσπάσματα έχουν χρησιμοποιηθεί ψευδώνυμα για την διατήρηση της ανωνυμίας και την εμπιστευτικότητα της έρευνας.

Λαμβάνοντας λοιπόν αυτό υπόψη, αναδύθηκαν τρεις κεντρικές θεματικές.

Στην πρώτη, γίνεται αναφορά στα θέματα που κινητοποιούνται σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το «τότε». Περιλαμβάνει συγκεκριμένα 4 υποθεματικές, - αναφορά στις δυσκολίες στην εκμάθηση της γλώσσας και στα χαρτιά, την αλλαγή ονόματος που φαίνεται να κινητοποιεί αναφορές σε ρατσισμό, την αλλαγή ονόματος, στην οποία αναφέρονται με όρους ατομικής επιλογής και συναισθηματικών λόγων, και τέλος με όρους «αυτοί» / «εμείς», ως διακριτές.

Η δεύτερη θεματική θίγει θέματα που κινητοποιούνται σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το «τώρα». Αποτελείται από υποθεματικές, στις οποίες οι συμμετέχοντες μιλούν για την ένταξη, τη προσαρμογή τους και την επαφή τους με τους «άλλους». Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη υποθεματική αφορά την προσαρμογή και

την ένταξη των μεταναστών με όρους νοοτροπίας και κουλτούρας, στη δεύτερη υποθεματική οι συμμετέχοντες μιλούν για την κουλτούρα των «άλλων» ως αξιακά «ανώτερη» ενώ στην τρίτη υποθεματική αναφέρουν την αλλαγή ονόματος ως τρόπο ένταξης. Τέλος, στην τέταρτη υποθεματική, η επαφή με «άλλους» προτείνεται ως τρόπος ένταξης και προσαρμογής.

Τέλος, στην τρίτη θεματική περιλαμβάνονται θέματα, μέσα από τα οποία, οι μετανάστες μιλούν για τους εαυτούς τους, στα πλαίσια της συζήτησης σχετικά με την ιθαγένεια, τους ποιος μπορεί να φέρει εθνικά σύμβολα (όπως η σημαία) και το ποιος θεωρείται «ντόπιος» και «μετανάστης». Αναλογιζόμενοι αυτά, η πρώτη υποθεματική περιλαμβάνει την καταγωγή ως κριτήριο για την άρση της σημαίας, στη δεύτερη οι συμμετέχοντες προσανατολίζονται στην άρση της σημαίας με κριτήρια που έχουν να κάνουν με την αριστεία, το «αξίζειν» και την κουλτούρα. Στην τρίτη υποθεματική οι συμμετέχοντες όταν μιλούν για τον γηγενή «ντόπιο» προσανατολίζονται με όρους συναισθηματικών κριτηρίων και στην τέταρτη υποθεματική με όρους χρονικών κριτηρίων, όπου το πέρασμα του χρόνου λειτουργεί ως «απόδειξη» μετάβασης σε μια ταυτοτική κατηγορία.

- 1 Θέματα που κινητοποιούνται σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το «τότε»

1.1 Δυσκολία στην εκμάθηση της γλώσσας και στα χαρτιά

Απόσπασμα 1

Ε: Ωραία (.) λοιπόν (.) ε:: (.) μιλήστε μου λίγο για εσάς.

Πότε ήρθατε εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό;

Υπήρχαν πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα; άλλα
που ήταν πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;

Μ: (.) Λοιπόν (.) εγώ έχω έρθει το 98' (.) είχα έρθει για
να σπουδάσω (.) είχα περάσει ξένων γλωσσών
μεταφραστών (.) στην Κέρκυρα (.) έκανα μόνο έναν
χρόνο και μετά σταμάτησα λόγω ότι::: είχα κάποια
προβλήματα οικογενειακά (.) ε::: δύσκολα μου
φαινόταν μόνο η γλώσσα που έλεγα ότι θα:: (.) περάσω
να μάθω μια άλλη γλώσσα εκτός από (.) τα ελληνικά
(γέλιο) αλλά στην συνέχεια (.) μου ήταν πολύ εύκολα
(.) την έμαθα μια χαρά (.) εκεί στο πανεπιστήμιο (.)
αυτό

(Μαρία, 47, γεννημένη στην Αλβανία)

Στο παραπάνω απόσπασμα, η Μαρία κάνει επίκληση σε προσωπική εμπειρία. Στα πλαίσια της ερώτησης, χρησιμοποιεί παρελθοντικό χρόνο για να αφηγηθεί αυτήν και αναφέρεται σε ζητήματα δυσκολίας, κάτι το οποίο κινητοποιεί η ερώτηση της ερευνήτριας. Συγκεκριμένα, αυτό που αναφέρει ότι «δύσκολα μου φαινόταν μόνο η γλώσσα», δηλαδή, διατύπωση ακραίας περίπτωσης, καθώς μέσω αυτής, αποκλείει οποιεσδήποτε άλλες πιθανές δυσκολίες της μετανάστευσης. Τέλος, φαίνεται ότι προσανατολίζεται στην απόκτηση της γλώσσας μέσα από μια πορεία στον χρόνο, γιατί στην αρχή (μέσα από παρελθοντικούς χρόνους «μου φαινόταν») ήταν δύσκολα και «στην συνέχεια πολύ εύκολα».

Απόσπασμα 2

E: Λοιπόν (.) μιλήστε μου λίγο για εσάς. Πότε ήρθατε
 εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό; Υπήρχαν
 πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα; άλλα που ήταν
 πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;

N: (...) ε: στην αρχή όταν ήρθα εδώ ήταν δύσκολα τα
 πράγματα (.) γιατί όταν φεύγεις από μια χώρα και πας
 σε μια άλλη χώρα (.) που δεν ξέρεις ούτε την γλώσσα
 ούτε (.) τίποτα απολύτως (.) και δεν είναι μόνο αυτό (.)
 αλλά χωρίς νόμιμα χαρτιά (.) <ήταν (.) δύσκολα τα
 πράγματα (.) ντάξει τα (.) πρώτα χρόνια (.) μέχρι να
 συνηθίσω (.) τα πέρασα λίγο δύσκολα> (...)

(Νίκος, 55, γεννημένος στην Αλβανία)

Ο Νίκος προσανατολίζεται στην δυσκολία χρονικά («στην αρχή...ήταν δύσκολα») ως μια διαδικασία που έχει συνέχεια – εξέλιξη. Δίνει ένα πιο έμμεσο ύφος όταν αναφέρεται στο β' ενικό («φεύγεις») και μιλάει για το τι βρήκε δύσκολο (1. «δεν ξέρεις τη γλώσσα», 2. «χωρίς νόμιμα χαρτιά», 3. «ούτε τίποτα απολύτως»). Το «ούτε τίποτα απολύτως», διατύπωση ακραίας περίπτωσης, καθώς και η λίστα των δυσκολιών, ως ρητορικές κατασκευές, προσδίδουν γεγονικότητα και μια παραστατικότητα στον λόγο και μια κατάσταση που έχει αρχή και τέλος.

Ολοκληρώνουν την περιγραφή και άρα την φέρνουν πιο κοντά στο να υπάρχει.

Μιλάει επίσης για τη δυσκολία χρονικά, ως μια διαδικασία που έχει συνέχεια – εξέλιξη, κάτι που φαίνεται και από την εναλλαγή των χρόνων, γιατί όταν μιλάει για τα αρχικά χρόνια χρησιμοποιεί παρελθοντικό χρόνο («ήταν δύσκολα», «τα πέρασα

δύσκολα», «τα πρώτα χρόνια») ενώ για το πώς έχει συνηθίσει χρησιμοποιεί ενεστώτα («αρχίζω», «καταλαβαίνω», «γνωρίζω»).

1.2 Η αλλαγή ονόματος που κινητοποιεί αναφορές σε ρατσισμό

Απόσπασμα 1

Ε: Έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή/και έχουν βαφτιστεί Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) ε:: πώς το βλέπεις αυτό; (.) γιατί πιστεύεις ότι συμβαίνει;

Γ: Ε:: λόγω του ρατσισμού πολλές φορές ε:: (.) πολλά άτομα θα αλλάξουν το όνομα τους (.) ε:: προσωπικά έχω και εγώ δικά μου παραδείγματα από το (.) από το στενό μου οικό - φιλικό κύκλο ο οποίος άλλαξε όνομα και επίθετο γιατί (.) θέλει να κάνει: (.) καριέρα ας πούμε πάνω σε κάτι (.) και:: δεν τα έχει καταφέρει (.) με το όνομα του το αλβανικό γιατί θα σταμπαριστεί (.) (...)

(Γιάννης, 20, γεννημένος στην Ελλάδα)

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Γιάννης, στο πλαίσιο των λόγων που οι μετανάστες έχουν αλλάξει όνομα (το οποίο έχει θέσει η ερευνήτρια μέσω της ερώτησης) κινητοποιεί αναφορές σε ρατσισμό. Ο Γιάννης χρησιμοποιεί μελλοντικό χρόνο, και το κάνει κάπως σαν ντετερμινιστικό (σαν κανόνα), ότι λόγω του ρατσισμού τα άτομα αλλάζουν το όνομα τους, φεύγει από το παρελθόν που έχει θέσει η ερευνήτρια.

Απόσπασμα 2

E: (.) E:: έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή/και έχουν βαφτιστεί [

N: Ναι ναι

E: Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) Πώς το βλέπετε αυτό;
Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

N: Κοίταξε μερικοί όμως (.) δεν ξέρω (.) επειδή (.) εδώ (.) μερικοί το κάνουν και από ανάγκη (.) επειδή φοβόντουσαν μην πουν το (.) το αληθινό τους όνομα λόγω θρησκείας (.) και αυτά και αλλάζανε ντάξει (.) μερικοί όμως το νιώθανε αυτό που: (.) αλλάζανε το όνομα και ντάξει το αλλάζανε (.) διότι θέλανε να το αλλάξουν θέλανε να ενταχτούνε να (.) γίνουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι (.) αυτό

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Νίκος στο πλαίσιο των λόγων αλλαγής ονόματος από τους μετανάστες, μιλάει για τους λόγους αυτούς (1. «το κάνουν από ανάγκη», 2 «επειδή φοβόντουσαν», 3 «το νιώθανε»). Οι παραπάνω λόγοι είναι λίστα που αποδίδει μια παραστατικότητα σε όσα ο ίδιος λέει. Κάνει εναλλαγή στους χρόνους των ρημάτων, από τον ενεστώτα «κάνουν», προχωρά μετά σε μια σειρά παρελθοντικών χρόνων («φοβόντουσαν», «αλλάζανε», «νιώθανε», «θέλανε», «ενταχτούνε»). Ενώ η ερευνήτρια ρωτάει για το «τώρα» («συμβαίνει»), ο συμμετέχοντας κινητοποιεί λόγους του «τότε». Αποποιείται καθώς ενώ στην αρχή

λέει ότι το κάνανε από ανάγκη και φόβο στην συνέχεια μιλάει με όρους ατομικής επιλογής και επιθυμίας καθώς και συναισθήματος.

Απόσπασμα 3

E: Αχα ε:: έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή και έχουν βαφτιστεί Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) ε πώς το βλέπεις αυτό; (.) γιατί πιστεύεις ότι συμβαίνει;

M: (.) Όχι εγώ:: (.) δεν είχα τέτοιο θέ::μα (.) το όνομα μου το έχω όπως το είχα ((γέλιο)) δεν έχει αλλάξει κά::τι αλλά ξέρω ανθρώπους που: το είχανε κάνει επειδή (.) ε:: βιώνανε::ρατσισμό γιατί αν θα ήσουν από την Αλβανία ή και (.) από άλλη χώρα (.) δεν σας έκαναν χαρτιά και διάφορα άλλα (.) ούτε:: (.) το χαρτί υγείας το βιβλιάριο υγείας τέλος πάντων ούτε αυτό (.) δηλαδή αν θα ήσουν άλλο όνομα δεν το κάνανε (.) αν θα το άλλαζες και ήταν σαν (.) ελληνικό τότε (.) θα σταφτιάχνανε

Στο παραπάνω απόσπασμα η Μαρία μιλάει για τους λόγους για τους οποίους οι μετανάστες έχουν αλλάξει το όνομα τους. Ξεκινά με το να αποκλείει τον εαυτό της, κάτι που ως ρητορική τεχνική, λειτουργεί ως αποποίηση. Μιλώντας για τους λόγους κινητοποιεί αναφορές στον ρατσισμό. Χρησιμοποιεί παρελθοντικούς χρόνους («είχανε», «βίωσανε») στην αναφορά πάνω στον ρατσισμό ενώ η ερώτηση της ερευνήτριας προσεγγίζει το ζήτημα στο γιατί «συμβαίνει» «τώρα». Δημιουργεί δυο κατηγορίες το: «εσύ – εσείς» και το «αυτοί», κινητοποιώντας έτσι τις ετερότητες

«εμείς» / «αυτοί». Μιλώντας για τους λόγους κινητοποιεί αναφορές στην καταγωγή («αν θα ήσουν από Αλβανία»). Μιλάει για το ότι η καταγωγή είναι το κριτήριο όπου οι «αυτοί» δεν δίνανε στους «εμάς/εσάς», τα χαρτιά για την υγεία. Χρησιμοποιεί τις παρελθοντικές λέξεις «δεν σας έκαναν», «αν θα ήσουν».

1.3 Η αλλαγή ονόματος με όρους ατομικής επιλογής και συναισθηματικών λόγων

Απόσπασμα 1

E: (.) E:: έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή/και έχουν βαφτιστεί [

N: Ναι ναι

E: Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) Πώς το βλέπετε αυτό; Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

N: Κοίταξε μερικοί όμως (.) δεν ξέρω (.) επειδή (.) εδώ (.) μερικοί το κάνουν και από ανάγκη (.) επειδή φοβόντουσαν μην πουν το (.) το αληθινό τους όνομα λόγω θρησκείας (.) και αυτά και αλλάζανε ντάξει (.) μερικοί όμως το νιώθανε αυτό που: (.) αλλάζανε το όνομα και ντάξει το αλλάζανε (.) διότι θέλανε να το αλλάξουν θέλανε να ενταχτούνε να (.) γίνουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι (.) αυτό

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Νίκος στο πλαίσιο των λόγων που οι μετανάστες έχουν αλλάξει το όνομα τους, κάνει αναφορά στην ανάγκη («το κάνουν από ανάγκη»), στον

φόβο («επειδή φοβόντουσαν») και στο συναίσθημα («το νιώθανε»). Μιλάει επίσης για την αλλαγή κάνοντας αναφορά στην επιθυμία ένταξης («θέλανε να ενταχτούν»)

Απόσπασμα 2

Ε: Οκ (.) έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή/και έχουν βαφτιστεί Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) ε:: πώς το βλέπεις αυτό; (.) γιατί πιστεύεις ότι συμβαίνει;

Σ: ε::: (.) βασικά είναι::: (.) ε::: (.) χμ (.) είναι::: ανάγκη (.) όχι ανάγκη βασικά (.) είναι:: προθυμία του καθενός (.) και:: μπορεί να κάνει ό,τι θέλει (.) αρκεί να συμβάλλει με τα (.) να μην είναι:: (.) πώς να το πω παράνομος ξέρω γω (.) ε::: (.) μπορεί (.) να:: βαφτιστεί και να βαφτίσει και τα παιδιά του (.) αφού το θέλει ο ίδιος (.) ε::: (.) αυτό

(Λευτέρης, 18, γεννημένος στην Ελλάδα)

Παραπάνω, ο Λευτέρης ξεκινάει με το να αποδίδει την αλλαγή ονόματος στην ανάγκη αλλά μετά αλλάζει και κάνει αναφορά στην ατομική επιλογή του καθενός, αλλά βάζοντας την συνθήκη («αρκεί») να μην είναι «παράνομος» αυτός που αλλάζει το όνομα του. Εδώ προσανατολίζεται στην αλλαγή ονόματος με όρους ατομικής επιλογής στο οποίο αντιτάσσει την παραβατικότητα, αφήνοντας ανοιχτό ότι πολλοί μπορεί να κάνουν μια τέτοια επιλογή για τέτοιους λόγους και άλλοι για άλλους λόγους.

1.4 Οι ετερότητες «εμείς» / «αυτοί»

Απόσπασμα 1

E: /E:: υπάρχουν διαφορές σήμερα σε σχέση με
παλαιότερα; Τον πρώτο καιρό [

N: Εννοείται Εννοείται πολύ μεγάλη διαφορά (.) πολύ
μεγάλη διαφορά (.) τον πρώτο καιρό ήταν αλλιώς τα
πράγματα τότε (.) μας κοιτάζανε με άλλο μάτι (.) δεν
είχανε ας πούμε δεν είχανε (.) συνηθίσει δεν είχανε (.)
δει αυτά τα πράγματα (...)

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Νίκος, στο πλαίσιο των διαφορών που έχει δει παλαιότερα -τον πρώτο καιρό που ήρθε- σε σχέση με σήμερα, δημιουργεί 2 ομάδες, αυτές των «εμείς» («μας») και των «αυτοί» («κοιτάζανε»). Μιλάει για το ότι οι «αυτοί» τους κοιτάζανε με άλλο μάτι. Οι «αυτοί», μέσα από το λόγο του, δεν είχαν «συνηθίσει», τους «αυτούς». Η φράση «μας κοιτάζανε με άλλο μάτι» παραπέμπει στο «δεν είμασταν έτοιμοι», επιχείρημα των «άλλων» που έχει μελετηθεί και σε άλλες έρευνες (Xenitidou & Sapountzis, 2018).

Απόσπασμα 2

E: Αχα (.) υπάρχουν διαφορές ως προς την σχέση
ντόπιων με μετανάστες;

N: (.) Ε εντάξει σε μερικές φορές υπάρχουν (.) αλλά
λογικά όχι δεν (.) δεν θα το έλεγα (.) ας πούμε εμένα
προσωπικά δεν (.) δεν είχα θέμα δεν υπήρχε ποτέ

πρόβλημα ας πούμε με τους ντόπιους εδώ μια χαρά (.)/
 έχω περάσει ας πούμε δεν είχα ποτέ αλλά ντάξει (.)
 σαφώς και υπάρχουνε θέματα (.) αρκετές φορές ας
 πούμε αλλά ντάξει (.)

E: Όπως;

N: E (.) υπάρχει κάποιος ρατσισμός ας πούμε (.) τους
 βλέπουν με άλλο μάτι (.) τους βλέπουν σαν μειωμένους
 επειδή είν- (.) έρχονται από μια ξένη χώρα (.) αυτά

Ο Νίκος, στο πλαίσιο του αν υπάρχουν διαφορές στην σχέση ντόπιων και μεταναστών, ξεκινάει με το να αποκλείει τον εαυτό του από τυχόν προβλήματα με τους ντόπιους. Στο πλαίσιο των διαφορών κινητοποιεί αναφορές στις προβληματικές σχέσεις, από τις οποίες αποκλείει τον εαυτό του. Στο ίδιο απόσπασμα ωστόσο κινητοποιεί και αναφορές στον ρατσισμό, όπου μιλάει για αυτόν ως τον λόγο για τον οποίο υπάρχουν διαφορές. Συγκεκριμένα, μιλάει για τον ρατσισμό με όρους διαφορετικότητας («τους βλέπανε με άλλο μάτι»). Ο ερχομός από μια άλλη χώρα κάνει τους «μετανάστες» να τους βλέπουν οι «άλλοι» ως κατώτερους. Εδώ κινητοποιεί ζητήματα ετερότητας με όρους κατωτερότητας.

Απόσπασμα 3

E: Λοιπόν (.) μίλησε μου μου λίγο για εσένα. Πότε ήρθες εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό; Υπήρχαν πράγματα που σου φάνηκαν εύκολα;/ άλλα που ήταν πρόκληση για εσένα; (.) Πώς είναι σήμερα;

Σ: Βασικά: εγώ εδώ γεννήθηκα οπότε (.) δεν ήταν κάτι δύσκολο ουσιαστικά στο να:: όπως είχαν οι γονείς μου στο να μάθουν την γλώσσα ή:: (.) κάποιο άλλο πρόβλημα ένταξης λόγω του ρατσισμού ή κάτι δεν βίωσα τον ρατσισμό σε τόσο μεγάλο βαθμό (.) ε: εντάξει ok νομίζω:: (.) όσοι ήμασταν παιδιά: μεταναστών (.) ανεξαρτήτου καταγωγής θα πω εγώ:: (.) νιώσαμε μια έναν έτσι ρατσισμό γιατί:: (.) ουσιαστικά θελ- υπήρχανε πολλοί συμπατριώτες μας οι οποίοι χρησιμοποιούσαν αθέμιτα μέσα ((γέλιο)) για να πετύχουν κάποιο σκοπό και ουσιαστικά σταμπαρίστηκε η εθνικότητα των Αλβανών (.) αλλά: ντάξει ok (.) και μικρός είχα περιστατικό ρατσιστικό (.) αλλά:: (.) από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου είναι να προσπαθώ να αλλάξω την γνώμη των άλλων και όχι να με παίρνει από κάτω (.) τώρα κάνω παρέα με πολλούς με πολλές εθνικότητες γενικά (.) σε κάλυψα; ((γέλιο))

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Γιάννης στο πλαίσιο της ερώτησης των δυσκολιών και ευκολιών που βίωσε, ξεκινάει με το να συγκρίνει την εμπειρία των γονιών του (δηλαδή το ότι δυσκολεύτηκαν με την γλώσσα και τον ρατσισμό) σε σχέση με τη δικιά του εμπειρία, που σύμφωνα με τον ίδιο δεν βίωσε τόσο τον ρατσισμό.

Μετριάζει με το «τόσο» την εμπειρία αυτή και επιχειρεί να την αποποιηθεί. Ωστόσο, στην συνέχεια κάνει και ο ίδιος αναφορά στην βίωση του ρατσισμού με μετριασμό («έναν έτσι ρατσισμό»), όπου η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στο ποιο άτομο θα λάβει ανάλογες συμπεριφορές («ανεξαρτήτου καταγωγής»). Η αναφορά του στο

«ανεξαρτήτου καταγωγής» δείχνει πιθανώς το ότι δεν είναι μόνο αυτοί από την Αλβανία που βιώνουν ανάλογες συμπεριφορές αλλά αυτές συμβαίνουν όχι με κριτήριο την καταγωγή αλλά με βάση κάτι άλλο, στο οποίο όμως δεν αναφέρεται.

Απόσπασμα 4

Ε: Ωραία (.) / ε: υπάρχουν διαφορές σήμερα σε σχέση με παλαιότερα; (.) / τον πρώτο καιρό που ήρθες; /

Γ: Εννοείται εννοείται ναι (.) / ε: ας πούμε τώρα παλαιότερα:: (.) / ακούγανε Αλβανός και:: (.) βγάζανε αφρούς από το στόμα που λέει ο λόγος (.) / (...)

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Γιάννης χρησιμοποιήσει παρομοίωση («βγάζανε αφρούς από το στόμα») για να αναφερθεί στην διαφορετικότητα. Αναφερόμενος σε αυτή δημιουργεί δύο ομάδες τους «Αλβανούς» και τους «άλλους» (οι οποίοι έβγαζαν αφρούς από το στόμα). Χρησιμοποιεί, για να αναφερθεί σε αυτή τη συμπεριφορά, παρελθοντικούς χρόνους («παλαιότερα», «ακούγανε», «βγάζανε»).

Αναστοχασμοί πρώτης αναλυτικής ενότητας

Η πρώτη αναλυτική ενότητα πήρε τον τίτλο «θέματα που κινητοποιούνται ως σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το τότε». Στα πλαίσια των ερωτήσεων, η ίδια η ερευνήτρια αναφέρθηκε σε ζητήματα που έχουν συμβεί παλαιότερα αλλά τα φέρνει και στο σήμερα, ρωτώντας το πώς τα βλέπουν αυτά και γιατί πιστεύουν ότι συμβαίνουν. Οι συμμετέχοντες παρά αυτό το πλαίσιο, απαντάνε αναφερόμενοι στο παρελθόν, μέσα από την χρήση παρελθοντικών χρόνων, για να μιλήσουν για όσα βίωσαν και για όσα συνέβησαν σε αυτούς και σε άλλους. Πιο συγκεκριμένα, στο

πλαίσιο των δυσκολιών και ευκολιών που βίωσαν με τη μετανάστευση, μίλησαν κάνοντας αναφορά στη δυσκολία τους στην εκμάθηση της γλώσσας καθώς και στην έλλειψη χαρτιών (νόμιμων εγγράφων). Μέσα από τις αναφορές τους φαίνεται να υπάρχουν διατυπώσεις ακραίας περίπτωσης, ρητορική δηλαδή τεχνική των Edward & Potter (1992), μέσω των οποίων τα επιχειρήματα γίνονται πιο παραστατικά και ζωντανά. Χαρακτηριστικά, η Μαρία αναφέρει ότι την δυσκόλεψε μόνο η γλώσσα, και με αυτόν τον τρόπο αποκλείει οποιεσδήποτε άλλες δυσκολίες ενώ ο Νίκος μιλάει για το ότι οι μετανάστες όταν έρχονται στην χώρα «υποδοχής» δεν ξέρουν τίποτα απολύτως. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι αυτές τις ρητορικές τεχνικές οι συμμετέχοντες δεν τις χρησιμοποιούν σκόπιμα, αλλά μέσα από τον λόγο τους αναδύονται και μπορούν να έχουν κάποια λειτουργικότητα. Το ότι την Μαρία δεν την δυσκόλεψε τίποτα άλλο εκτός από την γλώσσα μπορεί να είναι και ένας τρόπος να αποποιηθεί, δηλαδή να διατηρήσει μια θετική εικόνα και να αποφύγει απειλητικές για το πρόσωπο της πράξεις. Από την άλλη, το ότι ο Νίκος μίλησε για το ότι οι μετανάστες (στον λόγο του χρησιμοποιεί β ενικό πρόσωπο: «φεύγεις», κάτι που το κάνει πιο έμμεσο), δεν έχουν τίποτα απολύτως όταν πάνε σε μια άλλη χώρα, θα μπορούσε να είναι ένας τρόπος με τον οποίο θέλει να τονίσει το βαθμό σοβαρότητας της κατάστασης που βίωσαν οι ίδιοι ερχόμενοι σε μια άλλη χώρα. Είναι σημαντικό επίσης να αναφερθεί ότι στο ίδιο πλαίσιο (των δυσκολιών και ευκολιών μετανάστευσης), ένας συμμετέχοντας, ο Γιάννης κινητοποιεί αναφορές (εκτός της γλώσσας) στον ρατσισμό. Συγκρίνει αυτές τις δυσκολίες σε σχέση με τους γονείς του και αναφέρει ότι ο ίδιος δεν βίωσε κάτι ανάλογο ως τρόπο αποποίησης. Ωστόσο, στην συνέχεια των αναφορών του μιλάει για προσωπική εμπειρία ρατσιστικού περιστατικού που βίωσε ο ίδιος. Εδώ πάλι αναδύονται στον λόγο του Γιάννη, συγκεκριμένες τεχνικές, όπως αυτές της αποποίησης, του μετριασμού και του

λεγόμενου “face-keeping”. Το “face-keeping”, όπως αναπτύχθηκε από τους κοινωνιογλωσσολόγους Goffman (1995) αναφέρεται στην κοινωνική και ψυχολογική έννοια του «προσώπου» ως τη θετική κοινωνική αξία που διεκδικεί ένα άτομο για τον εαυτό του σε μια δεδομένη αλληλεπίδραση. Το πρόσωπο είναι η εικόνα του εαυτού μας που θέλουμε να διατηρήσουμε μπροστά στους άλλους και οι πράξεις που σώζουν ή απειλούν το πρόσωπο είναι ενέργειες που είτε συμβάλλουν στη διατήρηση είτε βλάπτουν τη θετική κοινωνική ταυτότητα ενός ατόμου. Άρα, εδώ θα λέγαμε ότι ο Γιάννης προσπαθεί να διαχειριστεί και να μετριάσει το στερεότυπο, να μην δείξει τι πραγματικά δηλαδή ισχύει, και να διατηρήσει μια θετική εικόνα.

Στο πλαίσιο των λόγων για των οποίων οι μετανάστες αλλάξαν όνομα ή θρησκεία, εμφανίζονται ιδεολογικά διλήμματα, (Billig και συν., 1988), μέσα από τα οποία τα άτομα προσπαθούν να αποστασιοποιηθούν από την προκατάληψη. Ενώ δηλαδή χρησιμοποιείται το ίδιο πλαίσιο οι συμμετέχοντες αναφέρονται σε δίλημα σε σχέση με τους λόγους. Ειδικότερα, ο Γιάννης, στο πλαίσιο αυτό μιλάει κάνοντας αναφορά στον ρατσισμό ως λόγο για τον οποίο οι μετανάστες αλλάζουν όνομα ενώ στον λόγο του Νίκου εμφανίζονται αποποιήσεις καθώς ενώ στην αρχή λέει ότι το κάνανε από ανάγκη και φόβο στην συνέχεια μιλάει με όρους ατομικής επιλογής και επιθυμίας καθώς και συναισθήματος, για να δείξει θετικό πρόσωπο και να μην δείξει τι πραγματικά ισχύει. Το ίδιο κάνει και η Μαρία, η οποία ωστόσο, εξαρχής, αποκλείει τον εαυτό της (ατομοκεντρική αποκατηγοριοποίηση) και αποποιείται ενώ όμως αναφέρει ότι έχει συμβεί λόγω ρατσισμού. Τέλος, ενώ και ο Λευτέρης, στο πλαίσιο αλλαγής ονόματος, μιλάει με όρους ατομικής επιλογής, αντιτάσσει και τον λόγο της παραβατικότητας, κάνοντας το ανοιχτό και λέγοντας ότι μερικοί το κάνουν και επειδή δεν ήθελαν να θεωρούνται «παραβατικοί».

Στο πλαίσιο των διαφορών του τότε με το τώρα, ο Νίκος μιλάει με αναφορές σε διακριτικές συμπεριφορές, δημιουργώντας την ομάδα των «αυτών», που είχαν τις διακριτικές συμπεριφορές, προς την ομάδα των «εμείς». Ο λόγος ύπαρξης τέτοιων συμπεριφορών αποδίδεται από τον ίδιο στο στοιχείο της συνήθειας («δεν είχαν συνηθίσει»), το οποίο φέρνει κοντά στο επιχείρημα γηγενών που έχει μελετηθεί σε άλλες έρευνες (Xenitidou & Sarutzhs, 2018), όπου οι γηγενείς αναφέρουν ότι «δεν ήμασταν έτοιμοι». Στο πλαίσιο των διαφορών στις σχέσεις μεταναστών – ντόπιων, ο Νίκος αποποιείται στην αρχή αναφέροντας ότι ο ίδιος δεν είχε ποτέ πρόβλημα, για να διατηρήσει πιθανότατα θετικό πρόσωπο, αλλά στην συνέχεια μιλάει κάνοντας αναφορά στον ρατσισμό. Σημαντικό είναι ότι αναφέρεται στο τώρα («υπάρχει»), ότι δηλαδή είναι κάτι που γίνεται σήμερα και ότι μιλάει με όρους κατωτερότητας («τους βλέπουν σαν μειωμένους»), το οποίο αποδίδει στο ότι έρχονται από ξένη χώρα («επειδή έρχονται από μια ξένη χώρα»).

2. Θέματα που κινητοποιούνται σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το «τώρα».

2.1 Η προσαρμογή και η ένταξη των μεταναστών με όρους νοοτροπίας και κουλτούρας

Απόσπασμα 1

Ε: Λοιπόν (.) μιλήστε μου λίγο για εσάς. Πότε ήρθατε
 εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό; Υπήρχαν
 πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα; Άλλα που ήταν
 πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;

N: Λοιπόν (.) εδώ έχω έρθει (.) αν θυμάμαι καλά (.) στις 24 Ιουνίου (.) του 1992 (.) δηλαδή έχουν περάσει 30 χρόνια (.) και λίγους μήνες (.) ε: στην αρχή όταν ήρθα εδώ ήταν δύσκολα τα πράγματα (.) γιατί όταν φεύγεις από μια χώρα και πας σε μια άλλη χώρα (.) που δεν ξέρεις ούτε την γλώσσα ούτε (.) τίποτα απολύτως (.) και δεν είναι μόνο αυτό (.) αλλά χωρίς νόμιμα χαρτιά (.) <ήταν (.) δύσκολα τα πράγματα (.) ντάξει τα (.) πρώτα χρόνια (.) μέχρι να συνηθίσω (.) τα πέρασα λίγο δύσκολα> αλλά μετά σιγά σιγά >αρχίζω να μπω στην νοοτροπία εδώ (.) να (.) να καταλάβω πώς είναι (.) να γνωρίζω ανθρώπους (.) να γνωρίζω μεγαλώνοντας< (.) αυτά τώρα (.) ήταν δύσκολα στην αρχή αλλά (.) ντάξει πιστεύω ότι (.) βρήκα καπ- (.) σιγά σιγά την (.) την δουλειά μου (.) με αυτά που ήθελα να ασχοληθώ (.) αυτά

Στο πλαίσιο των δυσκολιών και ευκολιών μετανάστευσης, ο Νίκος αναφέρεται στην διαδικασία προσαρμογής του στην χώρα. Αυτά που λέει μπορούν να θεωρηθούν λίστα, η οποία έχει μια αρχή και ένα τέλος. Συγκεκριμένα, αναφέρει τρία πράγματα μέσα από τα οποία συνήθισε και του έγινε ευκολότερη η προσαρμογή: 1. «αρχίζω να μπω στη νοοτροπία εδώ», 2. «να γνωρίζω ανθρώπους», 3. «να γνωρίζω μεγαλώνοντας».

Απόσπασμα 2

E: E:: έχουν υπάρξει διάφορα προγράμματα, σεμινάρια, μαθήματα γλώσσας τόσο από Κυβερνητικούς όσο και από μη Κυβερνητικούς φορείς με στόχο την ένταξη όσων έρχονται εδώ [

N: Ναι

E: Πώς τα βλέπετε εσείς; Έχετε συμμετάσχει σε κάτι;

N: Ντάξει (.) δεν εγώ δεν έχω συμμετάσχει ντάξει δεν χρειάστηκε γιατί (.) επειδή ντάξει ξέρω τη γλώσσα ξέρω να διαβάσω (.) τα ξέρω αυτά (.) απλά αυτό είναι καλό όμως για να (.) να μαθαίνει κάποιος ας πούμε (.) άμα δεν μπορεί (.) να έχει δικαίωμα να μάθει τη γλώσσα (.) τη κουλτούρα (.) όλο τον πολιτισμό (.) και αυτό και είναι καλό (.) για κάποιον ξένο που να μάθει όσο περισσότερο να μάθει είναι τόσο καλά (.) θα είναι πιο εύκολο για αυτόν να ενταχθεί σε αυτή την χώρα

Στο πλαίσιο των δράσεων από ΜΚΟ και άλλους φορείς, ο Νίκος μιλάει για το ότι δεν έχει συμμετάσχει ο ίδιος αλλά κρίνει ως καλές ανάλογες δράσεις μιλώντας με όρους δικαιώματος στην εκμάθηση της γλώσσας, της κουλτούρας και του πολιτισμού.

Μιλάει επίσης για το ότι είναι καλά επειδή με αυτόν τρόπο είναι πιο εύκολο για κάποιον ξένο να ενταχθεί στην χώρα. Η ένταξη για αυτόν σημαίνει: 1. «να μάθει τη γλώσσα», 2. «τη κουλτούρα», 3 «τον πολιτισμό». Αυτό παραπέμπει σε λίστα με αρχή και τέλος, όπου σημειώνονται τα βασικά στοιχεία. Ωστόσο, η παραπάνω λίστα, γίνεται από τον Νίκο με όρους δικαιώματος, δηλαδή ένας ξένο έχει δικαίωμα να

μάθει τη γλώσσα, την κουλτούρα και τον πολιτισμό της χώρας όπου έχει μεταναστεύσει.

Απόσπασμα 3

Ε: (.) Αχα ε:: έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις της 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου. Π. χ κάποιιο πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στο ποιος/α θα φέρει την σημαία (.) ε: γνωρίζεις για αυτή τη συζήτηση;

Γ: ναι:: είχε ακουστεί κιόλας κατά καιρούς για έναν (.) Νιγηριανό νομίζω Αφρικανό ο οποίος ήταν να απελαστεί (.) αλλά επειδή ήταν καλός μαθητής εν τέλει: (.) δεν έγινε (.) ε:: εγώ είμαι της άποψης ότι ανεξαρτήτου καταγωγής πρέπει να κουβαλάς την σημη-ελληνική σημαία γιατί (.) ε::: ουσιαστικά δεν είναι ότι:: λόγω της (.) λόγω της καταγωγής σου θα το κάνεις απλά αρίστευσες ήσουν καλός είχες και τύχη κιόλας >γιατί πολλές φορές γίνεται με κλήρο< οπότε ουσιαστικά: (.) μέσω αυτής της διαδικασίας (.) ε:: (.) γίνεται η όλη κατάσταση (.) επίσης (.) εμείς πλέον μιλάω και προσωπικά για τον εαυτό μου δεν νιώθουμε

τόσο τον εαυτό μας ξένο στην Ελλάδα (.) >γιατί έχουμε
 μεγαλώσει με την ελληνική νοοτροπία με την ελληνική
 κουλτούρα με Έλληνες πολίτες (.) <με ό,τι αυτό
 συνεπάγεται πιστεύω (.) όταν πάμε στις χώρες μας
 ((γέλιο)) θεωρούμαστε περισσότερο ξένοι από ότι εδώ
 (.) οπότε η άποψη μου είναι ότι ανεξαρτήτου
 καταγωγής (.) η σημαία θα τιμηθεί (.) όπως της αρμόζει

Στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, ο Γιάννης μιλώντας τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους (χρησιμοποιεί α πληθυντικό πρόσωπο: «εμείς»), αναφέρεται στο ότι δεν νιώθουν τόσο ξένοι στην Ελλάδα. Το «τόσο» πιθανώς δηλώνει ότι ακόμα νιώθουν αλλά όχι σε συγκεκριμένο βαθμό. Αυτό στην συνέχεια το εξηγεί με το να λέει ότι: 1. «έχουμε μεγαλώσει με την ελληνική νοοτροπία», 2. «με την ελληνική κουλτούρα», 3. «με Έλληνες πολίτες». Η συγκεκριμένη λίστα λειτουργεί ως ένας τρόπος μέσα από τον οποίο σημειώνονται τα βασικά κριτήρια ένταξης και προσαρμογής των μεταναστών. Η ένταξη και η προσαρμογή βέβαια γίνεται με όρους νοοτροπίας, κουλτούρας και της υπόθεσης της επαφής μεταξύ των ομάδων. Η κλασική υπόθεση της «επαφής μεταξύ των ομάδων» προτείνει ότι η προκατάληψη βασίζεται στην άγνοια και ότι μπορεί να μειωθεί μέσω της επαφής μεταξύ των ομάδων όταν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (Allport, 1954).

Απόσπασμα 4

Ε: πρόσφατα τον Σεπτέμβριο του 2022, ο Σαϊντού
 Καμάρα, παιδί που ήρθε ως πρόσφυγας από την
 Γουινέα και φοιτούσε σε ένα από τα Λύκεια του Αγίου
 Δημητρίου στην Αθήνα κινδύνευσε να απελαθεί (να

επιστρέψει δηλαδή πίσω) όταν η ελληνική πολιτεία αρνήθηκε την αίτηση ασύλου του. Ωστόσο, οι φίλοι του, οι καθηγητές του και γενικά όλο το σχολικό του περιβάλλον καθώς και πολίτες αντιστάθηκαν σε αυτήν την απόφαση και στάθηκαν μαζί του μέχρι να πάρει – να γίνει δεκτό το αίτημα του. Πώς σου φαίνεται εσένα όλο αυτό;

Γ: Σαν;

Ε: Πώς σου φαίνεται εσένα όλο αυτό;

Γ: Α:

Ε: Όλη αυτή η πρωτοβουλία (.) των (.) [

Γ: Αυτό ήταν πολύ καλή πρωτοβουλία γιατί: το παιδί μολονότι (.) ήρθε από μια:: ήρθε από:: Ανατολίτικη χώρα:: (.) που:: δεν είναι τόσο ανεπτυγμένο το σύστημα παιδείας χωρίς να θέλω να κάνω κάποια διάκριση ή κάτι (.) και μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα κατάφερε να αριστεύσει (.) και όπως προανέφερα (.) ουσιαστικά έχει ενταχθεί στην κοινωνία (.) έχει ενταχθεί (.) έχει αποκομίσει: ένα σημαντικό:: μέρος της ελληνικής ε::: (.) πραγματικότητας θα το πω της ελληνικής κουλτούρας μέσω των ε::: (.) μέσω της σχέσης που ανέπτυξε με τα παιδιά μέσω ε: (.) μέσω τις μαθητικές του επιδόσεις (.) οπότε (.) <έπρεπε να γίνει

οπωσδήποτε> κατ' εμέ αυτή η είσοδος (.) ανεξάρτητα
από το που κατάγεται το άτομο αυτό

Στο πλαίσιο της απέλασης του μαθητή Σαϊντού, ο Γιάννης κρίνει την πρωτοβουλία των καθηγητών και μαθητών ως καλή, βασιζόμενος στο γεγονός ότι ο συγκεκριμένος μαθητής αρίστευσε παρά την καταγωγή του. Ενώ δηλαδή προσπαθεί να αποδομήσει την καταγωγή μέσω αποποίησης («χωρίς να θέλω να κάνω κάποια διάκριση»), φαίνεται ότι παρά το γεγονός ότι ο Σαϊντού προέρχεται από Ανατολίτικη χώρα που το σύστημα παιδείας δεν είναι τόσο ανεπτυγμένο, αρίστευσε και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Μιλάει επίσης κινητοποιώντας την ένταξη του Σαϊντού, δηλαδή ότι 1. «έχει αποκομίσει ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής κουλτούρας», 2 «μέσω της σχέσης που ανέπτυξε με τα παιδιά», 3. «μέσω τις μαθητικές του επιδόσεις». Τα παραπάνω εντάσσονται στη ρητορική τεχνική της λίστας, μέσα από την οποία αναδύονται τα κεντρικά σημεία και συγκεκριμένα εδώ το τι πάει να πει ένταξη. Η ένταξη γίνεται με όρους κουλτούρας, επιδόσεων και ανάπτυξης σχέσεων με άλλους.

2.2 Η κουλτούρα των «άλλων» ως αξιολογικά «ανώτερη»

Απόσπασμα 1

Ε: Ωραία (.) λοιπόν (.) ε:: μιλήστε μου μου λίγο για
εσάς. Πότε ήρθατε εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο
καιρό; Υπήρχαν πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα;
άλλα που ήταν πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;

Λ: Από τότε που έχω έρθει πριν από:: (.) 22 (.) 23
χρόνια (.) ε:: από την πρώτη στιγμή ενθουσιάστηκα (.)

με το μέρος (.) με το χώρο (.) ξέρεις (.) ε:: ανοίγει το
 μάτι αλλιώς είχα μάθει διαφορετικό όμως είχα πάρα
 πολύ δύσκολα για τη γλώσσα (.) και ένιωθα πάρα πολύ
 άσχημα γιατί να σου μιλάει ο άλλος και να μην
 καταλαβαίνεις τίποτα (.) και ένιωθα σαν χαζή (.)
 δηλαδή (.) μου μιλάει ο άλλος; και εγώ έτσι (έκφραση
 προσώπου) δηλαδή ε (.) αυτό ένιωθα πολύ άσχημα (.)
 (...)

(Λυδία, 48, γεννημένη στην Αλβανία)

Στο πλαίσιο των δυσκολιών και ευκολιών μετανάστευσης, η Λυδία μιλάει για τη
 δυσκολία της με τη γλώσσα και την επικοινωνία με τους άλλους. Προσανατολίζεται
 επίσης με αξιολογικούς όρους μεταξύ του τόπου προέλευσης και μετανάστευσης-
 οπού για το δε 2ο μιλάει για αυτό ως κάτι αξιολογικά ανώτερο - με πολιτισμικούς
 όρους («ανοίγει το μάτι»), καθώς είχε μάθει διαφορετικά και ενθουσιάστηκε με τον
 ερχομό της στον τόπο μετανάστευσης.

2.3 Η αλλαγή ονόματος ως μέσο ένταξης

Απόσπασμα 1

E: (.) E:: έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που
 είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή
 και έχουν βαφτιστεί [

N: Ναι ναι

E: Ορθόδοξοι Χριστιανοί (.) Πώς το βλέπετε αυτό;

Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

N: Κοίταξε μερικοί όμως (.) δεν ξέρω (.) επειδή (.) εδώ

(.) μερικοί το κάνουν και από ανάγκη (.) επειδή

φοβόντουσαν μην πουν το (.) το αληθινό τους όνομα

λόγω θρησκείας (.) και αυτά και αλλάζανε ντάξει (.)

μερικοί όμως το νιώθανε αυτό που: (.) αλλάζανε το

όνομα και ντάξει το αλλάζανε (.) διότι θέλανε να το

αλλάξουν θέλανε να ενταχτούνε να (.) γίνουν

Χριστιανοί Ορθόδοξοι (.) αυτό

Όπως αναφέρθηκε και στις υποενότητες 1.2 και 1.3, στο πλαίσιο αλλαγής ονόματος και θρησκείας, ο Νίκος μιλάει, μεταξύ άλλων, με όρους ατομικής επιλογής και επιθυμίας ένταξης.

2.4 Η επαφή με τους «άλλους» ως μέσο ένταξης

Απόσπασμα 1

E: Λοιπόν (.) μιλήστε μου λίγο για εσάς. Πότε ήρθατε

εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό; Υπήρχαν

πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα; Άλλα που ήταν

πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;

N: (...) ντάξει τα (.) πρώτα χρόνια (.) μέχρι να

συνηθίσω (.) τα πέρασα λίγο δύσκολα> αλλά μετά σιγά

σιγά >αρχίζω να μπω στην νοοτροπία εδώ (.) να (.) να

καταλάβω πώς είναι (.) να γνωρίζω ανθρώπους (.) να
 γνωρίζω μεγαλώνοντας< (.) αυτά τώρα (.) ήταν
 δύσκολα στην αρχή αλλά (.) ντάξει πιστεύω ότι (.)
 βρήκα καπ- (.) σιγά σιγά την (.) την δουλειά μου (.) με
 αυτά που ήθελα να ασχοληθώ (.) αυτά

Στο πλαίσιο των δυσκολιών και ευκολιών μετανάστευσης, ο Νίκος αναφέρεται στην διαδικασία προσαρμογής του στην χώρα. Αυτά που λέει μπορούν να θεωρηθούν λίστα, η οποία έχει μια αρχή και ένα τέλος. Συγκεκριμένα, αναφέρει τρία πράγματα μέσα από τα οποία συνήθισε και του έγινε ευκολότερη η προσαρμογή: 1. «αρχίζω να μπω στη νοοτροπία εδώ», 2. «να γνωρίζω ανθρώπους», 3. «να γνωρίζω μεγαλώνοντας». Στα στοιχεία αυτά συμπεριλαμβάνεται και η επαφή και γνωριμία με άλλους ανθρώπους, που αντλεί από την κλασσική υπόθεση της «επαφής μεταξύ των ομάδων».

Απόσπασμα 2

Ε: (.) Αχα ε:: έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς
 και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με
 μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική
 σημαία στις παρελάσεις της 28ης Οκτωβρίου και 25ης
 Μαρτίου. Π. χ κάποιιοι πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα
 που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με
 την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν
 παίζει ρόλο στο ποιος/α θα φέρει την σημαία (.) ε:
 γνωρίζεις για αυτή τη συζήτηση;

Γ: (...) εμείς πλέον μιλάω και προσωπικά για τον εαυτό μου δεν νιώθουμε τόσο τον εαυτό μας ξένο στην Ελλάδα (.) >γιατί έχουμε μεγαλώσει με την ελληνική νοοτροπία με την ελληνική κουλτούρα με Έλληνες πολίτες (.) <με ό,τι αυτό συνεπάγεται πιστεύω (.) όταν πάμε στις χώρες μας ((γέλιο)) θεωρούμαστε περισσότερο ξένοι από ότι εδώ (.) οπότε η άποψη μου είναι ότι ανεξαρτήτου καταγωγής (.) η σημαία θα τιμηθεί (.) όπως της αρμόζει

Στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, ο Γιάννης μιλώντας τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους (χρησιμοποιεί α πληθυντικό πρόσωπο: «εμείς»), αναφέρεται στο ότι δεν νιώθουν τόσο ξένοι στην Ελλάδα. Το «τόσο» πιθανώς δηλώνει ότι ακόμα νιώθουν αλλά όχι σε συγκεκριμένο βαθμό. Αυτό στην συνέχεια το εξηγεί με το να λέει ότι: 1. «έχουμε μεγαλώσει με την ελληνική νοοτροπία», 2. «με την ελληνική κουλτούρα», 3. «με Έλληνες πολίτες». Η συγκεκριμένη λίστα λειτουργεί ως ένας τρόπος μέσα από τον οποίο σημειώνονται τα βασικά κριτήρια ένταξης και προσαρμογής των μεταναστών. Η ένταξη και η προσαρμογή βέβαια γίνεται με όρους νοοτροπίας, κουλτούρας και της υπόθεσης της επαφής μεταξύ των ομάδων. Η κλασική υπόθεση της «επαφής μεταξύ των ομάδων» προτείνει ότι η προκατάληψη βασίζεται στην άγνοια και ότι μπορεί να μειωθεί μέσω της επαφής μεταξύ των ομάδων όταν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (Allport, 1954).

Αναστοχασμοί δεύτερης αναλυτικής ενότητας

Η δεύτερη αναλυτική ενότητα πήρε τον τίτλο «θέματα που κινητοποιούνται ως σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το τώρα». Στα πλαίσια των ερωτήσεων, η ίδια η ερευνήτρια αναφέρθηκε σε ζητήματα που έχουν συμβεί παλαιότερα αλλά τα φέρνει και στο σήμερα, ρωτώντας το πώς τα βλέπουν αυτά οι συμμετέχοντες και γιατί πιστεύουν ότι συμβαίνουν. Οι συμμετέχοντες απάντησαν σε αυτές τις ερωτήσεις χρησιμοποιώντας κυρίως παροντικούς χρόνους για αυτό και ο τίτλος της θεματικής σχετίζεται με το τώρα. Στο πλαίσιο των δυσκολιών και ευκολιών της μετανάστευσης, ο Νίκος κινητοποίησε ζητήματα σχετικά με την προσαρμογή και την ένταξη των μεταναστών με όρους νοοτροπίας και κουλτούρας. Σε άλλο πλαίσιο, αυτό των δράσεων από ΜΚΟ και άλλους φορείς, μίλησε με όρους δικαιώματος στην εκμάθηση της γλώσσας, της κουλτούρας και του πολιτισμού. Εκτός από δικαίωμα, ο ίδιος λέει ότι είναι καλό για κάποιον ξένο να τα ξέρει αυτά καθώς με αυτόν τον τρόπο είναι πιο εύκολο να ενταχτεί στην χώρα. Στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, ο Γιάννης εξηγεί πώς πλέον δεν νιώθουν ξένοι στην Ελλάδα: 1. «έχουμε μεγαλώσει με την ελληνική νοοτροπία», 2. «με την ελληνική κουλτούρα», 3. «με Έλληνες πολίτες». Η συγκεκριμένη λίστα λειτουργεί ως ένας τρόπος μέσα από τον οποίο σημειώνονται τα βασικά κριτήρια ένταξης και προσαρμογής των μεταναστών. Η ένταξη και η προσαρμογή βέβαια γίνεται με όρους νοοτροπίας, κουλτούρας και της υπόθεσης της επαφής μεταξύ των ομάδων. Μιλάει επίσης κινητοποιώντας την ένταξη του Σαϊντού, δηλαδή ότι 1. «έχει αποκομίσει ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής κουλτούρας», 2 «μέσω της σχέσης που ανέπτυξε με τα παιδιά», 3. «μέσω τις μαθητικές του επιδόσεις». Τα παραπάνω εντάσσονται στη ρητορική τεχνική της λίστας, μέσα από την οποία αναδύονται τα κεντρικά σημεία και συγκεκριμένα εδώ το τι πάει να πει ένταξη. Η ένταξη γίνεται με όρους κουλτούρας, επιδόσεων και ανάπτυξης σχέσεων με άλλους. Οι συμμετέχοντες στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας φέρνουν πάλι

στη συζήτηση ζητήματα ένταξης. Μέσα από τον λόγο τους φαίνεται ότι η επαφή με τους άλλους αποτέλεσε έναν βασικό τρόπο με τον οποίο εντάχτηκαν στην χώρα «υποδοχής». Η κλασική υπόθεση της «επαφής μεταξύ των ομάδων» προτείνει ότι η προκατάληψη βασίζεται στην άγνοια και ότι μπορεί να μειωθεί μέσω της επαφής μεταξύ των ομάδων όταν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (Allport, 1954). Η έρευνα των Figgou & Baka (2018) σε μια ανάλυση του λόγου των εκπαιδευτικών σχετικά με την ένταξη των μεταναστών μαθητών, έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί απεικόνισαν το σχολείο ως ένα πλαίσιο χωρίς ρατσισμό και κατασκεύασαν αρμονικές σχέσεις μεταξύ των ομάδων ως αποτέλεσμα της ένταξης των μεταναστών μαθητών. Μάλιστα, έρευνα που διεξήγαγαν οι Figgou και συνεργάτες (2019), διερεύνησε τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι μετανάστες από την Αλβανία στην Ελλάδα, που ανήκουν στη λεγόμενη «δεύτερη» γενιά, εξηγούν την ένταξή τους και προσανατολίζονται σε διαφορετικές στρατηγικές ένταξης σε ημιδομημένες συνεντεύξεις. Η ανάλυση έδειξε ότι οι αφηγήσεις των συμμετεχόντων για τον εγκλιματισμό περιέχουν πολύπλευρες διαχρονικές και διαομαδικές συγκρίσεις και αντιπαραθέσεις που εμπεριέχουν ενδιαφέρουσες εντάσεις και εγείρουν σημαντικές προβληματισμούς σχετικά με τη λογοδοσία. Με άλλα λόγια, όταν οι άνθρωποι προσανατολίζονται σε συγκεκριμένες συνθήκες εγκλιματισμού στρατηγικές, προσανατολίζονται επίσης σε κοινωνικούς κανόνες και αξίες που εμπεριέχουν αντιφάσεις και διλήμματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν στην τοπική αλληλεπίδραση. Επίσης, στην συγκεκριμένη έρευνα, οι μετανάστες συγκροτούνται ως υπεύθυνοι για να ενσωματωθούν και να διατηρήσουν τις πολιτισμικές πρακτικές και τις σχέσεις και συγγένειες των εσωτερικών ομάδων. Ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες η στάση της κυρίαρχης ομάδας απέναντι στην ένταξη κατασκευάζεται ως αρνητική (ρατσιστική ή ξενοφοβική), αντιμετωπίζεται ως ασήμαντο εμπόδιο που

υποχωρεί φυσικά και αυτόματα με την πάροδο του χρόνου και την ένταξη. Ως εκ τούτου, η ομάδα των μεταναστών θεωρείται υπεύθυνη όχι μόνο για τη δική της επιτυχή ενσωμάτωση στη νέα χώρα, αλλά και για τη θετική αλλαγή των στάσεων προσαρμογής της κυρίαρχης ομάδας.

3. Κριτήρια με βάση τα οποία κατασκευάζουν οι μετανάστες τους εαυτούς τους

3.1 Η καταγωγή ως κριτήριο για την άρση της σημαίας

1ο απόσπασμα

E: Οκ (.) έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις της 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου. Π.χ Κάποιοι πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στο ποιος/α θα φέρει την σημαία (.)

Γνωρίζετε για αυτή τη συζήτηση;

N: Ναι ναι ναι υπάρχουν πολλοί (.) πολλοί κόσμο εδώ πέρα που δεν συμφωνεί ας πούμε θεωρεί ότι (.) μόνο οι Έλληνες πρέπει να (.) να κ-(.) να έχουν αυτό το δικαίωμα (.) ενώ υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι που δεν τους νοιάζει επειδή (.) βλέπουν ότι αυτοί που (.) είναι (.) τα παιδιά των μεταναστών ε είναι πολύ καλά (.) σε

πολλά σχολεία είναι οι πρώτοι στα σχολεία τους και είναι πολύ καλοί μαθητές και δεν έχουν πρόβλημα ας πούμε να (.) να σηκώσουν την σημαία και να είναι πρώτοι (.)

E: Μμ

N: (.) αυτό

E: Εσείς τι λέτε για όλα αυτά;

N: Εγώ πιστεύω ότι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα εφόσον το παιδί κάπ- όλα αυτά τα παιδιά (.) είναι καλοί μαθητές (.) έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλα τα παιδιά ας πούμε εδώ εφόσον >έχουν γεννηθεί (.) εδώ έχουν μεγαλώσει εδώ (.) έχουν μάθει εδώ (.) και πιστεύουν ότι εδώ είναι το μέλλον τους < έχουν και τα ίδια δικαιώματα (.) να να σηκώσουν και τη σημαία και να αγαπήσουν αυτή την χώρα όλα

Στα παραπάνω, ο Νίκος δημιουργεί δύο ομάδες: 1. τον κόσμο που θεωρεί τους «Έλληνες» (μιλάει με εθνικούς όρους) ως τους μόνους που έχουν το δικαίωμα να φέρουν την σημαία. Η λέξη «οι μόνουι» αποτελεί διατύπωση ακραίας περίπτωσης και με αυτόν τον τρόπο μιλάει για την άρση της σημαίας ως δικαίωμα που βασίζεται στην καταγωγή. Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει άλλους ανθρώπους που δεν τους νοιάζει ποιο παιδί θα φέρει το εθνικό σύμβολο, αρκεί αυτό να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες τονίζονται και απαριθμούνται με τη ρητορική τεχνική της λίστας: 1. Τα παιδιά μεταναστών είναι οι πρώτοι στα σχολεία τους, 2. Είναι πολύ

καλοί μαθητές, 3. δεν έχουν πρόβλημα να σηκώσουν την σημαία και να είναι πρώτοι
 Αναφέρεται επίσης στο να «αγαπήσουν» την χώρα, που αποτελεί συναισθηματικό
 κριτήριο. Ενώ δηλαδή ο Νίκος αρχικά παρουσιάζει την πρώτη ομάδα ως αυτή που
 υποστηρίζει ότι η καταγωγή είναι το κριτήριο για την άρση της σημαίας, το αποδομεί,
 αλλά φέρνοντας και ο ίδιος το κριτήριο της καταγωγής, αφού αναφέρεται στις
 προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί το παιδί για την άρση της σημαίας («έχουν
 γεννηθεί εδώ», 2. «έχουν μεγαλώσει εδώ», 3. «έχουν μάθει εδώ» και 4. «πιστεύουν
 ότι εδώ είναι το μέλλον τους»). Στα κριτήρια αυτά συμπεριλαμβάνεται η «γέννηση»
 και το «μεγάλωμα». Μέσω αυτής της διάκρισης επιτυγχάνει αμφισβήτηση κριτηρίου
 της καταγωγής, μεριμνώντας για τη λογοδοσία του.

Απόσπασμα 2

E: Μμ (.) τι σημαίνει για εσένα ιθαγένεια;

M: (.) A: ιθαγένεια για μένα σημαίνει ότι να έχεις (.) ε::

(.) να ξέρεις από που είσαι (.) παράδειγμα τα παιδιά μου:

(.) πάντα μιλάω για μένα και για τα παιδιά μου (.) ότι

λένε ότι «είμαστε Έλληνας» (.) δηλαδή (.) γιατί έχουν

γεννηθεί εδώ μιλάνε την ελληνική γλώσσα μιλάνε (.) την

αλβανική την μιλάνε σαν δεύτερη γλώσσα (.) που (.)

πολλές λέξεις δεν τις ξέρουνε καν

E: Μμ

M: Οπότε για αυτούς είναι η Ελλάδα σαν πατρίδα τους

(.) ε::

E: Αχα

M: Άρα σημαίνει πατρίδα με λίγα λόγια να έχεις μια (.)
εικόνα ((γέλιο))

Στο πλαίσιο του τι είναι η ιθαγένεια, η Μαρία κινητοποιεί το ζήτημα της καταγωγής («είμαστε Έλληνες»), το να είσαι Έλληνας σύμφωνα με την ίδια είναι το να έχεις γεννηθεί εδώ και μιλάς την ελληνική γλώσσα (1. «γιατί έχουν γεννηθεί εδώ», 2. «μιλάνε την Ελληνική γλώσσα»).

Απόσπασμα 3

E: Mμ (.) ε:: ποιοι θεωρούνται ντόπιοι (.) για εσένα;

M: (.) Κοίταξε ντόπιοι (.) / ντόπιος είναι αυτός που έχει γεννηθεί εδώ πιστεύω (.) / που δεν έχει φύγει ποτέ από την (.) από τον τόπο του δηλαδή που έχει γεννηθεί και αυτό /

Σε συνέχεια του προηγούμενου αποσπάσματος, αλλά σε διαφορετικό πλαίσιο (του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι), η Μαρία κινητοποιεί το ζήτημα της καταγωγής («που έχει γεννηθεί εδώ»).

Απόσπασμα 4

E: (.) ε:: μιλάμε τόση ώρα για μετανάστες και για «ντόπιους» (.)

Σ: Αχα

E: ποιοι είναι οι ντόπιοι, δηλαδή όταν λέω αυτή τη λέξη ποιοι σου έρχονται στο μυαλό;

Λ: ε::: (.) θα έλεγα (.) οι άνθρωποι που έχουν γεννηθεί και έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα (.) / ε::: (.) οι άνθρωποι που έρχονται από Έλληνες γονείς (.) που:: (.) και

οι ρίζες των (.) γονιών τους είναι από Ελλάδα (./) ε::: (.) αυτούς θεωρώ ντόπιους όταν μου έρχεται (.) πρώτη λέξη (.) ε::: (.) στο μυαλό (.) / ε::: (.) αυτοί που έχουνε μεγαλώσει και έχουνε σπουδάσει (.) και έχουνε (.) δουλέψει για αυτήν (.) ε::: (.) ναι (.) /

Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, ο Λευτέρης προσανατολίζεται στο «ντόπιος» με όρους καταγωγής: (1. «οι άνθρωποι που έχουν γεννηθεί εδώ», 2. «έχουν μεγαλώσει εδώ», 3. «έρχονται από Έλληνες γονείς»). Το παραπάνω αποτελεί ρητορική τεχνική της λίστας, μέσα από την οποία αριθμούνται και υπογραμμίζονται βασικά στοιχεία.

3.2 Προσανατολισμός στην άρση της σημαίας με κριτήρια που έχουν να κάνουν με την αριστεία, το «αξίζει» και την κουλτούρα

Απόσπασμα 1

E: Πρόσφατα τον Σεπτέμβριο του 2022, ο Σαϊντού

Καμάρα, παιδί που ήρθε ως πρόσφυγας από την

Γουινέα και φοιτούσε σε ένα από τα Λύκεια [

N: Ναι

E: (.) του Αγίου Δημητρίου στην Αθήνα κινδύνευσε να

απελαθεί (δηλαδή να επιστρέψει πίσω) (.) όταν η

ελληνική πολιτεία αρνήθηκε την αίτηση ασύλου του.

Ωστόσο, οι φίλοι του, οι καθηγητές του και γενικά όλο

το σχολικό του περιβάλλον καθώς και πολίτες

αντιστάθηκαν σε αυτήν την απόφαση και στάθηκαν

μαζί του μέχρι να γίνει δεκτό το αίτημα του. Πώς σας φαίνεται εσάς όλο αυτό;

N: Κοίταξε αυτό ναι (.) επειδή το γνωρίζω αυτό το θέμα (.) και (.) το παιδί ήταν άριστος μαθητής άσχετα που ήρθε από μια χώρα (.) που ήταν πόλεμος και αυτά (.) ήρθε εδώ (.) μέσα σε λίγο καιρό έμαθε (.) την ελληνική γλώσσα όλα (.) και ήταν και άριστος μαθητής (.) οπότε δικαιούται να έχει μια δεύτερη ευκαιρία δικαιούται (.) και καλά κάνανε οι (.) οι φίλοι του (.) οι γνωστοί του αυτά που (.) γιατί το το άξιζε το παιδί έπρεπε να πάρει (.) τα χαρτιά του να είναι νόμιμος (.) το δικαιούταν δηλαδή

Στο πλαίσιο της απέλασης του μαθητή Σαϊντού, ο Νίκος προσανατολίζεται στη παραμονή του στην χώρα με όρους δικαιώματος (μέσα από την επανάληψη της λέξης «δικαιούται»), την οποία πιθανότατα στερήθηκε από την χώρα του (για αυτό κάνει αναφορά το «να έχει μια δεύτερη ευκαιρία» καθώς η πρώτη μάλλον ήταν στην χώρα του) και όρους αξίας - συνθήκης («έπρεπε», «άξιζε»), δηλαδή με βάση κάποια κριτήρια - προϋποθέσεις (1. αριστεία, 2. εκμάθηση ελληνικής γλώσσας). Συνδέει αυτά τα κριτήρια με το να πάρει χαρτιά και να είναι νόμιμος, δηλαδή εφόσον είναι άριστος και έχει μάθει ελληνικά, έχει το δικαίωμα να έχει χαρτιά και να είναι νόμιμος. Ενώ μιλάει δηλαδή με όρους δικαιώματος, εν τέλει αυτό το δικαίωμα εξαρτάται από την εκπλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων (όπως είναι η αριστεία και η εκμάθηση της γλώσσας), αποκλείοντας έτσι το δικαίωμα σε όσους δεν πληρούν αυτά τα συγκεκριμένα κριτήρια.

Απόσπασμα 2

Ε: (.) Αχα ε:: έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις της 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου. Π. χ κάποιιοι πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο/ στο ποιος/α θα φέρει την σημαία (.) ε: γνωρίζεις για αυτή τη συζήτηση;

Γ: ναι:: είχε ακουστεί κιόλας κατά καιρούς για έναν (.) Νιγηριανό νομίζω Αφρικανό ο οποίος ήταν να απελαστεί (.) αλλά επειδή ήταν καλός μαθητής εν τέλει: (.) δεν έγινε (.) ε:: εγώ είμαι της άποψης ότι ανεξαρτήτου καταγωγής πρέπει να κουβαλάς την σημε- ελληνική σημαία γιατί (.) ε::: ουσιαστικά δεν είναι ότι:: λόγω της (.) λόγω της καταγωγής σου θα το κάνεις απλά αρίστευσες ήσουν καλός είχες και τύχη κιόλας >γιατί πολλές φορές γίνεται με κλήρο< οπότε ουσιαστικά: (.) μέσω αυτής της διαδικασίας (.) ε:: (.) γίνεται η όλη κατάσταση (.)

Στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, ο Γιάννης, αποδομεί την καταγωγή ως κριτήριο για την άρση της σημαίας. Ωστόσο, παρόλο που το κάνει αυτό ύστερα ο ίδιος μιλάει για προϋποθέσεις (οι οποίες θα λέγαμε ότι μπαίνουν στην ρητορική

τεχνική της λίστας) βάση των οποίων τα παιδιά κουβαλάνε τη σημαία: 1. «αρίστευσε», 2. «ήσουνα καλός», 3. «είχες και τύχη».

Απόσπασμα 3

E: Οκ (.) έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις της 28ης Οκτωβρίου και 25ης Μαρτίου. Π. χ κάποιιο πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στο ποιος/α θα φέρει την σημαία (.) γνωρίζετε για αυτή τη συζήτηση;

A: δηλαδή:: ότι:: (.)

E: είναι κάτι που έχετε ακούσει;

A: (.) μόνο στις ειδήσεις

E: Εσείς τι λέτε για όλα αυτά;

A: εγώ τι λέω για όλα αυτά; (.) ότι:: είναι μια αδικία (.) ένα παιδί αν διαβάζει ή είναι εντάξει στο σχολείο και προσπαθεί το ένα και το (.) αν το αξίζει πρέπει να το κάνει (.) φυσικά (.) με το δίκαιο και με:: (.) όλα αυτά (.) δηλαδή ένα παιδί που (.) και ας έχει γεννηθεί και άλλο χώρα (.) / δεν είναι μόνο Αλβανία και άλλο χώρα ξένη ξέρω γω (.) <και έχει έρθει εδώ (.) και διαβάζει (.) είναι

ντάξει (.) καλός μαθητής (.) έχει ευγένεια (.) κουλτούρα
 (.)> από που έχει πάρει και από τους γονείς (.) και για::
 (.) και στο σχολείο με τους δασκάλους ξέρω γω (.) για
 μένα είναι ότι δικαιούται ένα παιδί (.) ας είναι και ξένο
 (.) αυτό

Στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, η Λυδία χαρακτηρίζει ως «άδικο» το να μην σηκώνεται η σημαία από παιδιά μεταναστών. Προχωράει στην συνέχεια στο να αποδομήσει την καταγωγή («ανεξαρτήτου καταγωγής») όχι μόνο αναφορικά με την Αλβανία, αλλά οποιαδήποτε άλλη ξένη χώρα, κάτι που φαίνεται ότι το κάνει πιο συμπεριληπτικό. Ωστόσο, παρόλο που αποδομεί αυτό το κριτήριο, στην συνέχεια αναφέρεται με όρους «αξιζέιν» και «δικαίωμα» σε μια σειρά από προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται από το παιδί για να σηκώσει τη σημαία. Παρόλο, που είναι δικαίωμα και το αξίζει, το παιδί πρέπει να πληροί κάποια κριτήρια, τα οποία αναδεικνύονται μέσω της τεχνικής της λίστας. Αυτά, σύμφωνα με τα λόγια της ίδια (αναφερόμενη στο β' ενικό πρόσωπο, δηλαδή στο παιδί) είναι να: 1. «διαβάζει», 2. «είναι καλός μαθητής», 3. «έχει ευγένεια», 4. «έχει κουλτούρα».

3.3 Προσανατολισμός στο γηγενές «ντόπιος» με όρους συναισθηματικών κριτηρίων

Απόσπασμα 1

E: Τι σημαίνει για εσάς Ιθαγένεια;

N: (.) Ε ιθαγένεια σημαίνει ότι (.) εφόσον έχω (.)
 ενταχθεί εδώ ζω εδώ τόσα χρόνια (.) πρέπει και εγώ να
 (.) να νιώθω και νιώθω ότι είμαι Έλληνας και θέλω να

ζήσω εδώ πέρα (.) και για αυτό (.) έκανα και αυτή την
 προσπάθεια για να πάρω και εγώ την Ιθαγένεια (.) γιατί
 (.) την αγαπάω ας πούμε αυτή την πατρίδα (.) είναι σαν
 δεύτερη μου πατρίδα (.) και νιώθω ότι (.) αξίζω να την
 πάρω

Στο πλαίσιο του τι είναι ιθαγένεια, ο Νίκος προσανατολίζεται στην ιθαγένεια ως μια
 συνθήκη («πρέπει») που κανείς την παίρνει εφόσον πληροί κάποιες προϋποθέσεις
 («εφόσον»): 1. «έχω ενταχθεί εδώ», 2. «ζω εδώ τόσα χρόνια», 3. «νιώθω ότι είμαι
 Έλληνας»). Αποδίδει τον λόγο για τον οποίο θέλει να πάρει την ιθαγένεια στο ότι
 αγαπάει αυτή την πατρίδα (συναισθηματικό κριτήριο) αλλά και το ότι το αξίζει να τη
 πάρει.

Απόσπασμα 2

E: Ποιοι θεωρούνται «ντόπιοι»;

N: (.) Τι εννοείς;

E: Ντόπιοι εδώ (.)

N: (.) Ντόπιοι οι (.) Έλληνες δεν (.)

E: Μμ (.) θα θεωρούσατε εσείς τον εαυτό σας
 ντόπιο;

N: Ναι αν (.) εφόσον έχω ζήσει τόσα χρόνια ας
 πούμε και (.) νιώθω ότι (.) αγαπάω ας πούμε αυτή τη
 χώρα (.) ναι θα το θεωρούσα ναι (.) αν πάρω και την
 Ελληνική ιθαγένεια (.) ναι

Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι και αν θα θεωρούσε τον εαυτό του ντόπιο, ο Νίκος αναφέρει ότι ναι αλλά θέτοντας κάποιες προϋποθέσεις («εφόσον», «αν»): 1. «έχω ζήσει τόσα χρόνια εδώ», 2. «νιώθω ότι αγαπάω ας πούμε αυτή τη χώρα» 3. «αν πάρω και την ελληνική ιθαγένεια». Σε μια από αυτές τις προϋποθέσεις, αναφέρεται πάλι στο συναισθηματικό κριτήριο (αγάπη).

3.4 Προσανατολισμός στο «ντόπιος» με όρους χρονικών κριτηρίων

Απόσπασμα 1

E: Τι σημαίνει για εσάς Ιθαγένεια;

N: (.) Ε ιθαγένεια σημαίνει ότι (.) εφόσον έχω (.) ενταχθεί εδώ ζω εδώ τόσα χρόνια (.) πρέπει και εγώ να (.) να νιώθω και νιώθω ότι είμαι Έλληνας και θέλω να ζήσω εδώ πέρα (.) και για αυτό (.) έκανα και αυτή την προσπάθεια για να πάρω και εγώ την Ιθαγένεια (.) γιατί (.) την αγαπάω ας πούμε αυτή την πατρίδα (.) είναι σαν δεύτερη μου πατρίδα (.) και νιώθω ότι (.) αξίζω να την πάρω

Στο πλαίσιο του τι σημαίνει ιθαγένεια, ο Νίκος μιλάει για την ιθαγένεια ως μια συνθήκη («πρέπει») που κανείς την παίρνει εφόσον πληροί κάποιες προϋποθέσεις («εφόσον»): 1. «έχω ενταχθεί εδώ», 2. «ζω εδώ τόσα χρόνια», 3. «νιώθω ότι είμαι Έλληνας»). Το δεύτερο στοιχείο τονίζει τον χρόνο («τόσα χρόνια»), ως κριτήριο, όπου το πέρασμα του χρόνου λειτουργεί ως «απόδειξη» μετάβασης σε μια ταυτοτική κατηγορία (αυτή των Ελλήνων: «και νιώθω ότι είμαι Έλληνας»).

Απόσπασμα 2

E: Μμ (.) ε:: ποιοι θεωρούνται ντόπιοι (.) για εσένα;

Λ: (.) Κοίταξε ντόπιοι (.) ντόπιος είναι αυτός που έχει γεννηθεί εδώ πιστεύω (.) που δεν έχει φύγει ποτέ από την (.) από τον τόπο του δηλαδή που έχει γεννηθεί και αυτό

E: Μμ

Λ: Αυτός είναι ντόπιος αλλά (.) ντόπιος μπορεί να είναι και κάποιος που έχει πάρα πολύ (.) δηλαδή είναι από κάπου (.) και έχει πολλά χρόνια στην ίδια θέση που δεν έχει φύγει από τον τόπο του (.) αυτό (.)

Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, ο Λευτέρης προσανατολίζεται στο «ντόπιος» με κριτήριο, εκτός της καταγωγής, και τον χρόνο («πολλά χρόνια») παραμονής στην χώρα όπου έχει εγκατασταθεί.

Απόσπασμα 3

E: Μμ (.) ε:: μεγάλη συζήτηση έχει γίνει για τα κριτήρια βάση των οποίων δίνεται η ελληνική ιθαγένεια. Συγκεκριμένα, με τον Ν. 3838/2010 δινόταν η ιθαγένεια, με κριτήριο τα παιδιά δεύτερης γενιάς να είχαν φοιτήσει σε 6 τάξεις του σχολείου και οι γονείς να διέμεναν εδώ νόμιμα για 5 χρόνια. Ωστόσο, το συμβούλιο της Επικράτειας, αρχικά έκρινε ως αντισυνταγματική την 1η εκδοχή του νόμου στη βάση

ότι η ιθαγένεια θα πρέπει να δίνεται σε όσους έχουν ουσιαστική σχέση ένταξης, υποκειμενικά κριτήρια δηλαδή, π. χ να γνωρίζουν τα ελληνικά ήθη, έθιμα και παραδόσεις και να έχουν αναπτύξει δεσμούς με τους ντόπιους και όχι με το πόσο χρόνο έχουν μείνει εδώ και έχουν φοιτήσει σε σχολείο. Πώς κρίνεις αυτή την απόφαση;

Γ: (...) ε::: εγώ: ουσιαστικά (.) με την άλλη απόφαση συμφωνώ (.) στο ότι δεν μπορεί κάποιος ο οποίος έρχεται ως μετανάστης (.) είτε είναι από την Αφρική είτε είναι από την Ασία από οπουδήποτε (.) να θεωρηθεί Έλληνας μόνο και μόνο επειδή είναι μετανάστης (.) πρέπει να περάσει ένα χρονικό διάστημα ένα χρονικό περιθώριο (.) να φοιτήσει στο σχολείο το παιδί να μάθουν οι γονείς του όπως έγινε και με τη δικιά μας γενιά μεταναστών είτε πρώτη είτε δεύτερη οπότε (.) κάπως έτσι πρέπει να αποκτηθεί η ιθαγένεια

Στο πλαίσιο σχετικά με τα υποκειμενικά κριτήρια για τον νόμο της ιθαγένειας, ο Γιάννης αποδομεί την καταγωγή, με το να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο την Ελλάδα ως χώρα αλλά και άλλες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, και μιλάει για το ποιος μπορεί να θεωρηθεί «Έλληνας» «ντόπιος», θέτοντας ορισμένες προϋποθέσεις, μια εκ των οποίων είναι και ο χρόνος: 1. «πρέπει να περάσει ένα χρονικό διάστημα – περιθώριο», 2. «να φοιτήσει το παιδί στο σχολείο», 3. «να μάθουν οι γονείς του». Ενώ αποδομεί την καταγωγή ως κριτήριο, θέτει άλλα

κριτήρια τα οποία δημιουργούν αποκλείσεις άλλων ομάδων σχετικά με την απόκτηση της ιθαγένειας.

Απόσπασμα 4

E: E: μιλάμε τόση ώρα για μετανάστες και για "ντόπιους" (.) ποιοί είναι οι ντόπιοι, δηλαδή όταν λέω αυτή τη λέξη ποιοι σας έρχονται στο μυαλό;

Λ: όταν λες ντόπιος είναι;

E: για εσάς (.) ντόπιος (.) ποιος είναι;

Λ: (.) ε: (.) καλός;

E: όχι (.) είναι άτομο που ζει εδώ; (.) είναι άτομο που είναι μετανάστης;

Λ: aaa (.) κοίτα να δεις (.) ε θα έλεγα και τα δυο (.) δηλαδή γιατί να χωρίζουν; και εμείς που ζούμε εδώ (.) ντόπιοι είμαστε (.) τόσους χρόνους έχουμε εδώ (.) δηλαδή (.) δεν έχεις εσύ ακούσει που λένε ότι οι (.) οι (.) Αλβανοί πλέον (.) ούτε καταλαβαίνεις ότι είναι Αλβανοί (.) <ε δηλαδή (.) έχουμε τόσα χρόνια εδώ (.) κάνουμε και εμείς πλέον ό,τι κάνουν εδώ (.) στις γιορτές (.) τα έθιμα (.)> ε ναι (.)

Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, η Λυδία μιλάει για τον ντόπιο με το να βάζει το χρονικό πλαίσιο και προσανατολίζεται μάλλον με όρους αφομοίωσης και συγκεκριμένα για τους μετανάστες από την Αλβανία, οι οποίοι λόγω του χρόνου που

έχουν εδώ, δεν μπορείς να καταλάβεις ότι προέρχονται από την Αλβανία. 2 είναι οι παράγοντες της λεγόμενης αφομοίωσης: (.1 «ότι έχουμε τόσα χρόνια εδώ», 2. «κάνουμε ότι κάνουν και οι άλλοι εδώ (αναφορικά με γιορτές, έθιμα)»). Στη λίστα χρησιμοποιεί α' πληθυντικό πρόσωπο για να αναφερθεί στους ίδιους τους μετανάστες («εμείς») και τη αφομοίωση τους προς «αυτούς».

Αναστοχασμοί τρίτης αναλυτικής ενότητας

Στην τρίτη αναλυτική ενότητα οι συμμετέχοντες κινητοποιούν αναφορές στην καταγωγή, την οποία ενώ σε διαφορετικά πλαίσια προσπαθούν να αποδομήσουν, εν τέλει την διατηρούν ως κριτήριο, θέτοντας ταυτόχρονα και άλλα κριτήρια, όπως αυτά του χρόνου και του συναισθήματος. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο για την άρση της σημαίας, ο Νίκος δημιουργεί δυο ομάδες, τη πρώτη ομάδα ως αυτή που υποστηρίζει ότι η καταγωγή είναι το κριτήριο για την άρση της σημαίας και μια δεύτερη όπου δεν θεωρεί ότι η καταγωγή παίζει ρόλο στο ποιο παιδί θα σηκώσει τη σημαία. Ενώ ο ίδιος υποστηρίζει τη δεύτερη ομάδα, φέρνει και ο ίδιος το κριτήριο της καταγωγής, αφού αναφέρεται στις προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί το παιδί για την άρση της σημαίας («έχουν γεννηθεί εδώ», 2. «έχουν μεγαλώσει εδώ», 3. «έχουν μάθει εδώ» και 4. «πιστεύουν ότι εδώ είναι το μέλλον τους»). Στο ίδιο πλαίσιο, ο Γιάννης, αποδομεί την καταγωγή ως κριτήριο για την άρση της σημαίας. Ωστόσο, παρόλο που το κάνει αυτό ύστερα ο ίδιος μιλάει για προϋποθέσεις (βάση των οποίων τα παιδιά κουβαλάνε τη σημαία): 1.

«αρίστευσε», 2. «ήσουνα καλός», 3. «είχες και τύχη». Το ίδιο κάνει και η Λυδία, η οποία όμως αναφέρεται με όρους «αξίζει» και «δικαίωμα» σε μια σειρά από προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται από το παιδί για να σηκώσει τη σημαία.

Παρόλο, που είναι δικαίωμα και το αξίζει, το παιδί πρέπει να πληροί κάποια

κριτήρια, να: 1. «διαβάζει», 2. «είναι καλός μαθητής», 3. «έχει ευγένεια», 4. «έχει κουλτούρα». Με όρους «αξιζέιν», κουλτούρας και αριστείας, εκτός από την Λυδία, μιλάνε και άλλοι συμμετέχοντες σε άλλα πλαίσια. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της απέλασης του μαθητή Σαϊντού, ο Νίκος προσανατολίζεται στη παραμονή του στην χώρα με όρους δικαιώματος (μέσα από την επανάληψη της λέξης «δικαιούται»), και όρους αξίας - συνθήκης («έπρεπε», «άξιξε»), δηλαδή με βάση κάποια κριτήρια - προϋποθέσεις (1. αριστεία, 2. εκμάθηση ελληνικής γλώσσας). Συνδέει αυτά τα κριτήρια με το να πάρει χαρτιά και να είναι νόμιμος, δηλαδή εφόσον είναι άριστος και έχει μάθει ελληνικά, έχει το δικαίωμα να έχει χαρτιά και να είναι νόμιμος. Ενώ μιλάει δηλαδή με όρους δικαιώματος, εν τέλει αυτό το δικαίωμα εξαρτάται από την εκπλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων (όπως είναι η αριστεία και η εκμάθηση της γλώσσας), αποκλείοντας έτσι το δικαίωμα σε όσους δεν πληρούν αυτά τα συγκεκριμένα κριτήρια. Το ίδιο και ο Γιάννης, καθώς στα κριτήρια που θέτει για την άρση της σημαίας μιλάει για την αριστεία (1. «αρίστευσες», 2. «ήσουνα καλός», 3. «είχες και τύχη»). Η καταγωγή ως κριτήριο εμφανίζεται και σε άλλα πλαίσια, όπως αυτά του τι σημαίνει ιθαγένεια και ποιοι θεωρούνται ντόπιοι. Ειδικότερα, στο πλαίσιο του τι είναι η ιθαγένεια, η Μαρία κινητοποιεί το ζήτημα της καταγωγής («είμαστε Έλληνες»), το να είσαι Έλληνας σύμφωνα με την ίδια είναι το να έχεις γεννηθεί εδώ και μιλάς την ελληνική γλώσσα (1. «γιατί έχουν γεννηθεί εδώ», 2. «μιλάνε την Ελληνική γλώσσα»). Ταυτόχρονα, στο ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, η Μαρία κινητοποιεί το ζήτημα της καταγωγής («που έχει γεννηθεί εδώ»). Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, ο Λευτέρης προσανατολίζεται στο «ντόπιος» με όρους καταγωγής: (1. «οι άνθρωποι που έχουν γεννηθεί εδώ», 2. «έχουν μεγαλώσει εδώ», 3. «έρχονται από Έλληνες γονείς»). Άλλα κριτήρια που τίθενται σε αυτά τα

πλαίσια (του τι σημαίνει ιθαγένεια και ποιοι θεωρούνται ντόπιοι) είναι κριτήρια που έχουν να κάνουν με το συναίσθημα και τον χρόνο. Έτσι λοιπόν, στο πλαίσιο του τι είναι ιθαγένεια, ο Νίκος αποδίδει τον λόγο για τον οποίο θέλει να πάρει την ιθαγένεια στο ότι αγαπάει αυτή την πατρίδα (συναισθηματικό κριτήριο). Στο πλαίσιο του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι και αν θα θεωρούσε τον εαυτό του ντόπιο, ο Νίκος αναφέρει ότι ναι αλλά θέτοντας κάποιες προϋποθέσεις («εφόσον», «αν»):

1. «έχω ζήσει τόσα χρόνια εδώ», 2. «νιώθω ότι αγαπάω ας πούμε αυτή τη χώρα»
3. «αν πάρω και την ελληνική ιθαγένεια». Σε μια από αυτές τις προϋποθέσεις, αναφέρεται πάλι στο συναισθηματικό κριτήριο (αγάπη). Στο πλαίσιο του τι σημαίνει ιθαγένεια, ο Νίκος όμως εκτός της αγάπης, θέτει ως κριτήριο για την ιθαγένεια και τον χρόνο (1. «έχω ενταχθεί εδώ», 2. «ζω εδώ τόσα χρόνια», 3. «νιώθω ότι είμαι Έλληνας»), σε άλλο πλαίσιο, του ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, το ίδιο πράγμα κάνει και ο Λευτέρης. Στο πλαίσιο σχετικά με τα υποκειμενικά κριτήρια για τον νόμο της ιθαγένειας, ο Γιάννης μιλάει για το ποιος μπορεί να θεωρηθεί «Έλληνας» «ντόπιος», θέτοντας ορισμένες προϋποθέσεις, μια εκ των οποίων είναι και ο χρόνος: 1. «πρέπει να περάσει ένα χρονικό διάστημα – περιθώριο», 2. «να φοιτήσει το παιδί στο σχολείο», 3. «να μάθουν οι γονείς του».

Τέλος, στο ίδιο πλαίσιο, η Λυδία μιλάει για τον ντόπιο με το να βάζει το χρονικό πλαίσιο και προσανατολίζεται μάλλον με όρους αφομοίωσης και συγκεκριμένα για τους μετανάστες από την Αλβανία, οι οποίοι λόγω του χρόνου που έχουν εδώ, δεν μπορείς να καταλάβεις ότι προέρχονται από την Αλβανία. 2 είναι οι παράγοντες της λεγόμενης αφομοίωσης: 1 «ότι έχουμε τόσα χρόνια εδώ», 2. «κάνουμε ότι κάνουν και οι άλλοι εδώ αναφορικά με γιορτές, έθιμα».

8. Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να ιδωθεί πώς μιλούν οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς από την Αλβανία για τον εαυτό τους, τους «άλλους», τις εμπειρίες τους από τη μετανάστευση και αν αυτές έχουν αλλάξει με το χρόνο. Μέσα από την ανάλυση, προέκυψαν τρεις αναλυτικές ενότητες, η πρώτη αναλυτική ενότητα πήρε τον τίτλο «θέματα που κινητοποιούνται ως σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το τότε», η δεύτερη «θέματα που κινητοποιούνται ως σχετικά με την μετανάστευση αναφορικά με το τώρα» και η τρίτη «κριτήρια με βάση τα οποία κατασκευάζουν οι μετανάστες τον εαυτό τους».

Ένα από τα βασικά ευρήματα που βρήκε αυτή η έρευνα ήταν το γεγονός ότι ενώ η ερευνήτρια αναφέρθηκε σε ζητήματα, όπως οι δυσκολίες και ευκολίες της μετανάστευσης, η αλλαγή ονόματος, η άρση της σημαίας, τα κριτήρια για την ιθαγένεια, η απέλαση του μαθητή Σαϊντού, οι δράσεις ΜΚΟ, και τα έφερε και στο σήμερα, ρωτώντας τους συμμετέχοντες πώς τα βλέπουν αυτά και γιατί πιστεύουν ότι συμβαίνουν, οι ίδιοι απάντησαν αναφερόμενοι στο παρελθόν, μέσα από την χρήση παρελθοντικών χρόνων, για να μιλήσουν για όσα βίωσαν και για όσα συνέβησαν σε αυτούς και σε άλλους. Συγκεκριμένα, στα παραπάνω πλαίσια, κινητοποίησαν πολλές φορές αναφορές στον ρατσισμό και σε συμπεριφορές διάκρισης. Το γεγονός ότι «διατήρησαν» αυτά στο παρελθόν μας δίνει την εντύπωση ότι είναι κάτι το οποίο δεν γίνεται πλέον σε σχέση με παλαιότερα. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι υπήρξαν αρκετά διλήματα πίσω από αυτό, δηλαδή οι συμμετέχοντες επιχείρησαν πολλές φορές να αποποιηθούν και να απομακρύνουν τον εαυτό τους από την κατάσταση, αναφέροντας ότι οι ίδιοι δεν είχαν βιώσει κάτι ανάλογο αλλά γνώριζαν περιστατικά ρατσισμού που έχουν συμβεί. Παράλληλα, ξεκινούσαν με το να αποδίδουν, για

παράδειγμα την αλλαγή ονόματος, σε άλλους λόγους, αλλά κατέληγαν εν τέλει στον ρατσισμό. Ένας πιθανώς λόγος πίσω από αυτές τις αποποιήσεις, τους μετριασμούς και τα διλήμματα είναι η διατήρηση ενός θετικού προσώπου και διαχείρισης του στερεοτύπου ώστε να μην δείξουν τι πραγματικά ισχύει. Όταν τα άτομα εμπλέκονται σε συζητήσεις σχετικά με συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες, συχνά χρησιμοποιούν στρατηγικές για να αποστασιοποιηθούν από την προκατάληψη και να αποφύγουν πιθανή κριτική, όπως υπαγορεύει ο κανόνας κατά της προκατάληψης. Ωστόσο, ταυτόχρονα, εξακολουθούν να μεταφέρουν αρνητικές απόψεις και στάσεις απέναντι στα μέλη αυτών των μειονοτικών ομάδων (Billig et al., 1988· Wetherell & Potter, 1992).

Στα ίδια πλαίσια, μιλούν για την ένταξη που γίνεται με όρους κουλτούρας, επιδόσεων και ανάπτυξης σχέσεων με άλλους. Μέσα από τον λόγο τους φαίνεται ότι η επαφή με τους άλλους αποτέλεσε έναν βασικό τρόπο με τον οποίο εντάχτηκαν στην χώρα «υποδοχής». Η κλασική υπόθεση της «επαφής μεταξύ των ομάδων» προτείνει ότι η προκατάληψη βασίζεται στην άγνοια και ότι μπορεί να μειωθεί μέσω της επαφής μεταξύ των ομάδων όταν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (Allport, 1954). Μέσα από τον λόγο τους φάνηκε ότι πλέον έχουν έρθει σε επαφή με τα άτομα της χώρας «υποδοχής», έχουν αναπτύξει σχέσεις μαζί τους και έχουν έρθει σε επαφή με τη κουλτούρα και τη νοοτροπία της χώρας που έχουν εγκατασταθεί. Τα ευρήματα αυτά υποστηρίζουν την διαδικασία επιπολιτισμοποίησης και προσαρμογής που έχει μελετηθεί και από άλλους ερευνητές (Figgou & Baka, 2018· Figgou, et al., 2019).

Στα πλαίσια για την άρση της σημαίας, της απέλασης του μαθητή Σαϊντού Καμάρα, του τι σημαίνει ιθαγένεια, τα υποκειμενικά κριτήρια της ιθαγένειας και το ποιοι θεωρούνται ντόπιοι, οι συμμετέχοντες κινητοποιούν αναφορές στην καταγωγή, την οποία ενώ προσπαθούν να αποδομήσουν, εν τέλει την διατηρούν ως κριτήριο,

θέτοντας ταυτόχρονα και άλλα κριτήρια, όπως αυτά του χρόνου και του συναισθήματος, του «αξίζει», της αριστείας και της γνώσης της κουλτούρας. Η πλήρωση αυτών των προϋποθέσεων αποζημιώνει για το έλλειμμα της καταγωγής. Ωστόσο αυτές οι προϋποθέσεις δημιουργούν περαιτέρω αποκλίσεις καθώς βγάζουν άλλους απ' έξω, αυτούς που δεν πληρούν τα ανάλογα κριτήρια. Βέβαια, εκτός του ότι σε αυτές τις προϋποθέσεις συμπεριλαμβάνεται πολλές φορές η καταγωγή, είναι κριτήρια που δημιουργούν περαιτέρω διακρίσεις και αποκλείουν άλλες ομάδες από τα ίδια δικαιώματα. Πάντα στην διαπραγμάτευση συμπερίληψης και αποκλεισμού όσο και να ανοίγουν οι κατηγορίες, από τη στιγμή που υπάρχουν κριτήρια κάποιοι μένουν πάντα απ' έξω. Αυτό συνάδει και με το τι είναι γενικά η κοινωνική ψυχολογία, δηλαδή μια συνεχής διαπραγμάτευση περιεχομένου κατηγοριών που επηρεάζουν την εμπειρία (ποιος είναι μέσα, ποιος έξω, ποιος είναι στα όρια, ποια είναι τα όρια). Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο έχουμε πλαισιώσει την συνέντευξη προφανώς φέρνει κάποια ζητήματα εθνικού ερείσματος. (αλλά υπάρχουν και άλλα ερείσματα) αλλά το ενδιαφέρον είναι ότι οι συμμετέχοντες διατήρησαν αυτό το εθνικό έρεισμα. Παρά τις αποποιήσεις τους δηλαδή και την προσπάθεια να αποδομήσουν τα εθνικά στερεότυπα, διατήρησαν την καταγωγή ως βασικό κριτήριο τόσο για την άρση της σημαίας όσο και για την απόκτηση της ιθαγένειας. Αυτό το έρεισμα διαφέρει από άλλα ερείσματα που έχουν γίνει σε άλλες έρευνες, όπως με το έρεισμα της κοινότητας (community belonging) (Salami και συν., 2019).

Στην συγκεκριμένη έρευνα είδαμε ότι οι συμμετέχοντες σε διάφορα πλαίσια που αφορούν την μετανάστευση, μίλησαν κινητοποιώντας ζητήματα ρατσισμού, στα οποία έμειναν ωστόσο αναφερόμενοι στο παρελθόν, δίνοντας την εντύπωση ότι δεν λαμβάνουν τέτοιες συμπεριφορές πλέον. Αυτό το εύρημα έρχεται και «δένει» με το ότι επίσης μίλησαν για την ένταξη τους στην χώρα «υποδοχής» που γίνεται με όρους

κουλτούρας, επιδόσεων και ανάπτυξης σχέσεων με άλλους. Μέσα από τον λόγο τους φαίνεται ότι η επαφή με τους άλλους αποτέλεσε έναν βασικό τρόπο με τον οποίο εντάχτηκαν στην χώρα «υποδοχής». Παρ' όλα αυτά, στον λόγο τους για την άρση της σημαίας, για την ιθαγένεια και για το ποιος θεωρείται ντόπιος, συνέχισαν να μιλάνε με όρους κριτηρίων και προϋποθέσεων, στα οποία εκτός του ότι διατήρησαν την καταγωγή ως κριτήριο, μίλησαν και για άλλες προϋποθέσεις, μέσα από τις οποίες δημιουργούν οι ίδιοι περαιτέρω διακρίσεις και αποκλείουν άλλες ομάδες από τα ίδια δικαιώματα, παρά τη προσπάθεια τους να δείξουν ότι είναι ανεκτικοί και ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στα παραπάνω. Αυτά τα ευρήματα δείχνουν ότι το εθνικό έρεισμα και η καταγωγή διατηρούνται στο λόγο των μεταναστών, όπως έχουν δείξει και άλλες έρευνες, όπως αυτή των Verkuyten & deWolf (2002).

9. Περιορισμοί και μελλοντική έρευνα

Ένας από τους βασικούς περιορισμούς της έρευνας είναι το μικρό δείγμα. Η συμμετοχή των πέντε ατόμων και οι αναφορές τους στις εμπειρίες τους και στα πιστεύω τους πάνω στις διάφορες ερωτήσεις στις οποίες ρωτήθηκαν δεν αποτελούν τις ίδιες για όλους τους μετανάστες και δεν μπορούν να είναι αντιπροσωπευτικές. Ωστόσο, το θετικό εδώ είναι ότι αναδεικνύονται αναστοχασμοί και προβληματισμοί πάνω σε λεπτά ζητήματα, έτσι όπως φαίνονται στο λόγο των συμμετεχόντων, κάτι που οι ποσοτικές έρευνες συνήθως δεν πλαισιώνουν. Ένα από αυτά τα ζητήματα είναι και το δίλημμα του κατά πόσο στο λόγο τους οι μετανάστες αποποιούνται ή όχι τον ρατσισμό και κατά πόσο διατηρούν το εθνικό έρεισμα ή όχι. Θα είχε ενδιαφέρον να ερευνηθεί το κατά πόσο και αν διατηρούν το εθνικό έρεισμα οι μετανάστες, όταν αυτό δεν κινητοποιείται από τις ερωτήσεις των συνεντευξιαζόμενων καθώς και

έρευνες που να προσεγγίζουν, εκτός από τον ρατσιστικό λόγο, τον αλληλέγγυο λόγο και δράση.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Adams, G., Edkins, V., Lacka, D., Pickett, K. M., & Cheryan, S. (2008). Teaching about racism: Pernicious implications of the standard portrayal. *Basic and Applied Social Psychology*, 30(4), 349–361.

<https://doi.org/10.1080/01973530802502309>

Andreouli, E., & Chrysoschoou, X. (n.d.). Social representations of national identity in culturally diverse societies. *The Cambridge Handbook of Social Representations*, 309–322. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107323650.026>

Andreouli, E., Greenland, K., & Howarth, C. (2016). ‘I don't think racism is that bad any more’: Exploring the ‘end of racism’ discourse among students in English

schools. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 171-184.

<https://doi.org/10.1002/ejsp.2143>

Allport, G. W. (1979). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley Pub. Co.

Archakis, A. (2018). The representations of racism in immigrant students' essays in Greece. *Pragmatics*, 28(1), 1–28. <https://doi.org/10.1075/prag.16016.arc>

Archakis, A., & Tsakona, V. (2016). Legitimizing and resistance identities in immigrant students' school essays: Towards a culturally sustaining pedagogy. *Brno Studies in English* 42(1), 5–22. <https://doi.org/10.5817/BSE2016-1-1>

Augoustinos, M., & Every, D. (2007). The language of “race” and prejudice: A discourse of denial, reason, and liberal-practical politics. *Journal of Language and Social Psychology*, 26(2), 123–141.

<https://doi.org/10.1177/0261927X07300075>

Batel, S., & Castro, P. (2018). Reopening the dialogue between the theory of social representations and discursive psychology for examining the construction and transformation of meaning in discourse and communication. *British Journal of Social Psychology*, 57(4), 732-753. <https://doi.org/10.1111/bjso.12259.org>

Berg, S. (1988) Snowball sampling. In S. Kotz and N. L. Johnson (Eds.)

Encyclopaedia of Statistical Sciences, Vol. 8.

Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of social issues*, 57(3), 615-631. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>

Billig, M. (1988). The notion of prejudice: Some rhetorical and ideological aspects.

Text, 8(1- 2), 91-110. <https://doi.org/10.1515/text.1.1988.8.1-2.91>

- Billig M., Condor S., Edwards D., Gane M., Middleton D. and Radley A. (1988). *Ideological Dilemmas: a social psychology of everyday thinking*. SAGE.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. SAGE.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. SAGE.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism (2nd ed.)*. Routledge.
- Chekroud, A. M., Everett, J. A., Bridge, H., & Hewstone, M. (2014). A review of neuroimaging studies of race-related prejudice: Does amygdala response reflect threat? *Frontiers in Human Neuroscience*, 8.
<https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00179>
- Condor, S. (2000). Pride and Prejudice: Identity Management in English People's Talk about 'this Country'. *Discourse & Society*, 11(2), 175-205.
<https://doi.org/10.1177/0957926500011002003>
- Condor, S. (2006). Temporality and collectivity: Diversity, history and the rhetorical construction of national entitativity. *British Journal of Social Psychology*, 45(4), 657- 682. <https://doi.org/10.1348/014466605X82341>
- De Fina, A. (2003). *Identity in Narrative: A Study of Immigrant Discourse*. John Benjamins.
- Dixon, J., Durrheim, K., Tredoux, C. G., Tropp, L. R., Clack, B., Eaton, L., & Quayle, M. (2010). Challenging the stubborn core of opposition to equality: Racial

contact and policy attitudes. *Political Psychology*, 31(6), 831–855.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00792.x>

Dovidio, J. F., Hewstone, P., Glick, P., & Esses, V. M. (2010). *The Sage handbook of prejudice, stereotyping and discrimination*. Sage.

Durrheim, K., & Dixon, J. (2005a). *Racial encounter: The social psychology of contact and desegregation*. Routledge.

Durrheim, K., & Dixon, J. (2005b). Studying talk and embodied practices: Toward a psychology of materiality of ‘race relations’. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15(6), 446-460. <https://doi.org/10.1002/casp.839>

Edwards, D. & Potter, J. (1992). *Discursive psychology*. Sage.

Edley, N. (2001). Unravelling social constructionism. *Theory & Psychology*, 11(3), 433-441. <https://doi.org/10.1177/09593543011113008>

Esses, V. M., Jackson, L. M., Dovidio, J. F., & Hodson, G. (2005). Instrumental relations among groups: Group competition, conflict, and prejudice. In J. F. Dovidio, P. Glick, & L. A. Rudman (Eds.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (pp. 227–243). Blackwell Publishing.

Φίγγου, Ε. (2010). Ρητορικές κατασκευές της «ελληνικότητας» στο λόγο περί μετανάστευσης: Εθνική ταυτότητα και χρόνος. Στο: Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη, Νόηση και Συμπεριφορά: 29 Έλληνες Κοινωνικοί Ψυχολόγοι Ανα-Κρίνουν την Επιστήμη τους* (σελ. 463-490). Πεδίο.

- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis, P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(2), 164-177. <https://doi.org/10.1002/casp.1073>
- Figgou, L., Sapountzis, A., Gorrea, A., & Tzouvelekis, P. (2019). Acculturation as intergenerational trajectory and accountability concerns in immigrant youth discourse. *Discourse & Society*, 30(5), 465–481. <https://doi.org/10.1177/0957926519855785>
- Figgou, L., & Baka, A. (2018) Acculturation and intergroup relations in the school context: Their constructions in educators' discourse. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 24(4), 433–438. Research gate, https://www.researchgate.net/profile/Lia-Figgou/publication/325360672_Acculturation_and_intergroup_relations_in_the_school_context_Their_constructions_in_educators%27_discourse/links/5b07dcd84585157f871376db/Acculturation-and-intergroup-relations-in-the-school-context-Their-constructions-in-educators-discourse.pdf
- Gergen, K. J. (1991). *The Saturated Self. Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. Basic Books.
- Glazer, N., Moynihan, D. P. (1963). *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. MIT Press.
- Goffman, E. (1955). On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 18, 213-231. <https://doi.org/10.1080/00332747.1955.11023008>

- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. Oxford University Press.
- Gough, B. (2017). *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology*. Palgrave macmillan.
- Hart, C. (2015). *Critical discourse analysis and cognitive science. New perspectives on immigration discourse*. Palgrave Macmillan.
- Howarth, C. (2006). “A social representation is not a quiet thing”: Exploring the critical potential of social representations theory. *British Journal of Social Psychology*, 45, 65 – 86. <https://doi.org/10.1348/014466605X43777>
- Kandyliis, G., Maloutas, T., & Sayas, J. (2012). Immigration, inequality and diversity: socio-ethnic hierarchy and spatial organization in Athens, Greece. *European Urban and Regional Studies*, 19(3), 267-284. <https://doi.org/10.1177/0969776412441109>
- Maloutas, T. (2007). Segregation and Social Polarization and Immigration in Athens during the 1990's: Theoretical Explanations and Contextual Difference. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(4), 733-758. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2007.00760.x>
- Μουσοῦρου, Λ. Μ. (1991). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Gutenberg.
- Navas, M. (2020). The psychosocial perspective on immigration: An introduction (la perspectiva psicosocial de la inmigración: una introducción). *International Journal of Social Psychology*, 35(3), 441-451. <https://doi.org/10.1080/02134748.2020.1786793>

- Nikas, C., & Aspasios, D. (2021). The Albanian Migration to Greece and the Refugee Crisis of 2015 from the Greek Perspective. *Studies in European Affairs*, 25(3), 115-135. <https://doi.org/10.33067/SE.3.2021.7>
- Park, R., & Burgess E. (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. University of Chicago Press.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology*. SAGE.
- Reicher, S. & Hopkins, N. (2001). *Self and Nation*. SAGE.
- Salami, B., Salma, J., Hegadoren, K., Meherali, S., Kolawole, T., & Díaz, E. (2019). Sense of community belonging among immigrants: perspective of immigrant service providers. *Public Health*, 167, 28-33. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2018.10.017>
- Salter, P. S. & Haugen, A. D. (2017). Critical Race Studies in Psychology. In B. Gough (Ed.), *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* (pp. 123 – 145). Palgrave macmillan.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (Eds.). (2016). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge University Press.
- Sapountzis, A. (2013). Dominant group members talk about the acculturation of immigrants in Greece. *Hellenic Journal of Psychology*, 10(1), 24-46. Academia, https://www.academia.edu/28119459/Dominant_group_members_talk_about_the_acculturation_of_immigrants_in_Greece_Who_is_in_charge_of_the_acculturation_process

- Sampson, E. (1993). *Celebrating the other*. Harvester/Wheatsheaf.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23–45). Lawrence Erlbaum.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., pp. 7–24). Nelson-Hall.
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1996). *The Polish peasant in Europe and America: A classic work in immigration history*. University of Illinois Press.
- Triandafyllidou, A., & Mantanika, R. (2014). *Migration in Greece: Recent developments in 2014*. European University Institute.
- van Dijk, T. A. (1984). *Prejudice in discourse*. John Benjamins.
- van Dijk, T. A. (1987). *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. Sage.
- van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society*, 3(1), 87–118. <https://doi.org/10.1177/095792659200300>
- van Dijk, T. A. (2017). Discourse and Migration. In R. Zapata-Barrero & E. Yalaz (Eds.), *Qualitative Research in European Migration Studies* (pp 227-245), Springer.
- Verkuyten, M., & de Wolf, A. (2002). Being, feeling and doing: Discourses and ethnic self-definitions among minority group members. *Culture & Psychology*, 8(4), 371–399. <https://doi.org/10.1177/1354067X0284001>

- Ward, C., & Masgoret, A. M. (2006). An integrated model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 671–682. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2006.06.002>
- Wetherell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Columbia University Press.
- Wilig, C. (2003). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Open University Press.
- Xenitidou, M. (2011). *National Identity and Otherness in Greek Speakers' Talk about Immigration*. (Doctoral thesis). University of Sheffield.
- Xenitidou, M., & Sapountzis, A. (2018). Admissions of racism in discourse on migration in Greece: Beyond the norm against prejudice?. *European Journal of Social Psychology*, 48(6), 801-814. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2364>

Παράρτημα 1

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων

Τίτλος Έρευνας: Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού μεταναστών στην Ελλάδα

Ερευνήτρια: Ουζούρι Μαρλένα, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε σε μία ερευνητική εργασία με τίτλο «Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού μεταναστών στην Ελλάδα» που διεξάγεται από την Ουζούρι Μαρλένα, προπτυχιακή φοιτήτρια στο Τμήμα Ψυχολογίας, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια θα σας δώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζεστε προκειμένου να καταλάβετε για ποιους λόγους πραγματοποιείται αυτό το πρόγραμμα και γιατί έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε. Περιγράφει, επίσης, τι θα αφορά η συμμετοχή σας, δηλαδή τι θα πρέπει να κάνετε καθώς και τυχόν κινδύνους ή δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν από τη συμμετοχή σας. Σας παρακαλούμε να αφιερώσετε όσο χρόνο χρειάζεστε για να το διαβάσετε, να το σκεφτείτε και να κάνετε όποιες ερωτήσεις θέλετε είτε τώρα είτε οποιαδήποτε άλλη στιγμή. Αν αποφασίσετε να συμμετάσχετε, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε αυτό το έντυπο και θα λάβετε ένα αντίγραφο.

1. ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ;

Σκοπός είναι η μελέτη των τρόπων με τους οποίους προσλαμβάνουν οι μετανάστες στην Ελλάδα τις διομαδικές τους σχέσεις με τους γηγενείς και τις συνέπειες αυτών σε ό,τι αφορά ζητήματα επιπολιτισμού στην Ελληνική κοινωνία.

2. ΠΟΙΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; ΓΙΑΤΙ ΕΧΩ ΠΡΟΣΚΛΗΘΕΙ;

Στην έρευνα συμμετέχουν μετανάστες από την Αλβανία α' και β' γενιάς στην Ελλάδα, που διαμένουν στην Αθήνα. Ο λόγος για τον οποίο έχετε προσκληθεί είναι ότι τα χαρακτηριστικά σας ταιριάζουν με αυτά που ψάχνει να απαντήσει η έρευνα.

Δεν τίθενται περιορισμοί ως προς το φύλο των συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες είναι απαραίτητο να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους.

3. ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΘΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; ΤΙ ΘΑ ΜΟΥ ΖΗΤΗΘΕΙ ΝΑ ΚΑΝΩ;

Αν συμφωνήσετε να λάβετε μέρος σε αυτή την έρευνα θα σας ζητηθεί να κάνετε μια συζήτηση - συνέντευξη με τον ερευνητή/ερευνήτρια που θα διαρκέσει περίπου 30-50 λεπτά και η οποία θα ηχογραφηθεί. Με την ολοκλήρωση της συνέντευξης ολοκληρώνεται και η συμμετοχή σας στο πρόγραμμα.

Οι ερωτήσεις αφορούν ζητήματα σχετικά με α) τις σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί με τους γηγενείς της Ελλάδας και β) πώς αυτές οι σχέσεις αφορούν ζητήματα επιπολιτισμού στην Ελληνική κοινωνία. Μπορείτε να παραλείψετε οποιαδήποτε ερώτηση δεν νιώθετε άνετα να απαντήσετε.

Οι συνεντεύξεις θα γίνουν σε ήσυχους και οικείους σε όλους χώρους, δηλαδή σε χώρους που διατίθενται από το πανεπιστήμιο στην επιστημονική υπεύθυνη, σε ήσυχα καφέ, ή σε άλλους χώρους συνάντησης με την προϋπόθεση να τηρούνται οι αρχές ασφάλειας και εμπιστευτικότητας. Το πότε θα λάβει χώρα η συνέντευξη θα κανονιστεί μετά από συνεννόηση, έτσι ώστε να βολεύει όλους όσους συμμετέχουν.

4. ΠΟΙΟΣ ΩΦΕΛΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; Ή ΕΧΩ ΚΑΠΟΙΟ ΟΦΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Δεν υπάρχουν κάποια άμεσα οφέλη για σας από τη συμμετοχή σας. Ωστόσο, η συμβολή σας είναι σημαντική γιατί ελπίζουμε ότι θα μπορέσει να ευαισθητοποιήσει διάφορες κοινωνικές ομάδες στην Ελλάδα σε ζητήματα που αφορούν στις διομαδικές σχέσεις μεταξύ μεταναστών και γηγενών καθώς και ανάγκης ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

Επιπλέον, μπορείτε να ενημερώνεστε για τα αποτελέσματα του προγράμματος μέσω της ερευνήτριας Ουζούρι Μαρλένας (psy00087@uowm.gr) και της επόπτριας, κα. Μαρίας Ξενιτίδου (m.xenitidou@uowm.gr).

5. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΙΝΔΥΝΟΙ (Η ΚΟΣΤΟΣ/ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ) ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Πιστεύουμε ότι δεν υπάρχουν γνωστοί κίνδυνοι που σχετίζονται με τη συμμετοχή σας.

6. ΥΠΟΧΡΕΟΥΜΑΙ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΩ;

Η συμμετοχή σας στο πρόγραμμα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Αν όμως δεχτείτε να συμμετάσχετε σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το έντυπο που έχετε στα

χέρια σας, να το κρατήσετε και να υπογράψετε το έντυπο συναίνεσης στην τελευταία σελίδα.

Ακόμη και αφού δεχτείτε να συμμετάσχετε μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από το πρόγραμμα χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για σας. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουμε συλλέξει για σας κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Το αίτημά σας για διαγραφή των πληροφοριών που μας δώσατε μπορεί να ικανοποιηθεί μέχρι την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης.

Τα προσωπικά σας δεδομένα μπορούν να διαγραφούν ανά πάσα στιγμή. Στην περίπτωση που επιθυμείτε να διαγραφούν τα προσωπικά σας δεδομένα ή οι πληροφορίες που μας δώσατε μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επόπτρια κα. Μαρία Ξενιτίδου (m.xenitidou@uowm.gr).

7. ΠΩΣ ΘΑ ΔΙΑΦΥΛΑΧΘΕΙ Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΟΥ;

Στο πλαίσιο της έρευνας στην οποία καλείστε να λάβετε μέρος θα χρειαστεί να μας δώσετε το ονοματεπώνυμο σας και την υπογραφή σας, συμπληρώνοντας αυτό το έντυπο. Οποιοσδήποτε πληροφορίες δώσετε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης-συζήτησης και αφορούν το πρόσωπό σας θα ηχογραφηθούν με στόχο να αναλυθούν σε σχέση με τα ερωτήματα της έρευνας δηλαδή την καταγωγή σας, τον τόπο διαμονής, την πολιτογράφηση σας. Τα προσωπικά σας στοιχεία αποτελούν προσωπικά δεδομένα και σε αυτά θα έχει πρόσβαση μόνο η ερευνητική ομάδα.

Θα συλλέξουμε τις πληροφορίες που θα μας δώσετε μέσω των συνεντεύξεων και θα τις καταγράψουμε σε αρχεία ήχου. Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας και τα αρχεία ήχου της συνέντευξής σας, καθώς και όποιο άλλο στοιχείο μας δώσετε το οποίο αποτελεί προσωπικό δεδομένο (π.χ. οικογενειακή κατάσταση, τόπος διαμονής, απασχόληση, κτλ.) θα φυλαχθούν σε προστατευόμενο χώρο. Η συνέντευξή σας θα μετεγγραφεί από αρχείο ήχου σε κείμενο, το οποίο θα είναι διαθέσιμο σε έντυπη μορφή με σκοπό την ανάλυσή του, εφόσον έχει υποστεί επεξεργασία έτσι ώστε να είναι ψευδωνυμοποιημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε τρίτους. Το κείμενο που προκύπτει από τη συνέντευξή σας θα φυλάσσεται σε ανάλογους χώρους ασφαλείας. Σε όλα τα παραπάνω θα έχει πρόσβαση μόνο η ερευνητική ομάδα του προγράμματος και θα τα διαχειρίζεται σε συνθήκες πλήρους εμπιστευτικότητας. Εφόσον το κείμενο της συνέντευξής σας είναι ψευδωνυμοποιημένο και μη ταυτοποιήσιμο, η ερευνητική ομάδα θα χρησιμοποιεί αποσπάσματά του σε δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά ή παρουσιάσεις σε συνέδρια. Μπορείτε να έχετε πρόσβαση στο αρχείο της συνέντευξής σας καθώς και στις δημοσιεύσεις που θα προκύψουν από το πρόγραμμα εφόσον το επιθυμείτε.

Η έρευνα έχει διάρκεια 1 χρόνο και αναμένεται ότι υλικό από τις συνεντεύξεις θα χρησιμοποιηθεί έως και 3 χρόνια μετά τη λήξη της.

8. ΠΟΙΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ;

Το έργο δε λαμβάνει χρηματοδότηση και διεξάγεται στο πλαίσιο προπτυχιακού τμήματος της Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, με σκοπό την απόκτηση προπτυχιακού τίτλου σπουδών

9. ΠΟΙΟΣ ΕΧΕΙ ΕΓΚΡΙΝΕΙ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Η έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο του προπτυχιακού τμήματος της Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, με σκοπό την απόκτηση προπτυχιακού τίτλου σπουδών

10. ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΩ ΓΙΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επόπτρια κα. Μαρία Ξενιτίδου (m.xenitidou@uowm.gr).

11. ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΥΠΟΒΑΛΩ ΠΑΡΑΠΟΝΑ Η ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ;

Για οποιαδήποτε παράπονα ή καταγγελίες σχετικά με τη διεξαγωγή του προγράμματος και τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να προσφύγετε στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Τίτλος έρευνας: Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού μεταναστών στην Ελλάδα

Ερευνήτρια: Ουζούρι Μαρλένα, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων στην έρευνα τυγχάνουν επεξεργασίας από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (Υπεύθυνος Επεξεργασίας), με έδρα στην Τοπική Κοινότητα Κοίλων του Δήμου Κοζάνης και στοιχεία επικοινωνίας 24610 - 56201 και rector@uowm.gr. Το Π.Δ.Μ. έχει ορίσει ως Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων με διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου dpo@uowm.gr. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων προορίζονται για τον σκοπό διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας με τίτλο: Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού μεταναστών στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό η ερευνητική δραστηριότητα περιλαμβάνει μία συζήτηση- συνέντευξη. Στην συνέχεια θα γίνει απομαγνητοφώνηση και ψευδωνυμοποίηση. Οι απαντήσεις θα βαθμολογηθούν και μόνο τα συνολικά αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς σε αναγνωρισμένα Διεθνή / Εθνικά επιστημονικά συνέδρια ή περιοδικά. Τα συλλεγόμενα δεδομένα θα αποθηκευτούν με ασφάλεια και θα είναι προσβάσιμα μόνο από τους ερευνητές και τον επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας και θα διαφυλαχθούν από οποιαδήποτε εξωτερική πρόσβαση. Η επεξεργασία των δεδομένων σας για τον ανωτέρω σκοπό και η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγονται δικαίωμα αποζημίωσης ή οικονομικά οφέλη οποιασδήποτε μορφής. Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων σας διενεργείται, εφόσον την παράσχετε, με τη ρητή συγκατάθεσή σας κατ' άρθρο 6 § 1 περίπτωση α' του Κανονισμού (ΕΕ) για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), την οποία δικαιούστε να ανακαλέσετε οποτεδήποτε και αζημίως, εκτός αν αυτό καθιστά αδύνατο. Μπορείτε να ασκείτε τα δικαιώματά σας αποστέλλοντας σχετικό αίτημα προς τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων του Πανεπιστημίου στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου dpo@uowm.gr. Παράλληλα, αν θεωρείτε ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που σας αφορά παραβαίνει τον ΓΚΠΔ, έχετε δικαίωμα υποβολής καταγγελίας στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (www.dpa.gr) ή στην εποπτική αρχή του κράτους μέλους της ΕΕ όπου διαμένετε ή εργάζεστε ή στην εποπτική αρχή του τόπου της εικαζόμενης παράβασης.

Παρακαλούμε συμπληρώστε με «X» στα αντίστοιχα πεδία για να δηλώσετε συναίνεση

Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Εντύπου Πληροφόρησης	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Μου δόθηκε αρκετός χρόνος για να αποφασίσω αν θέλω να συμμετέχω σε αυτό το πρόγραμμα	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κατανοώ ότι μπορώ να ζητήσω να καταστραφούν οι πληροφορίες που έδωσα στο πλαίσιο του προγράμματος μέχρι την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για παράπονα ή καταγγελίες	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για να ασκήσω τα δικαιώματά μου	ΝΑΙ	ΟΧΙ

Όνοματεπώνυμο συμμετέχοντος:	
Υπογραφή	Ημερομηνία
Όνοματεπώνυμο ερευνητή:	
Υπογραφή	Ημερομηνία

Παράρτημα 2

Οδηγός συνέντευξης

1. Μιλήστε μου λίγο για εσάς. Πότε ήρθατε εδώ; Πώς ήταν έτσι τον πρώτο καιρό; Υπήρχαν πράγματα που σας φάνηκαν εύκολα; άλλα που ήταν πρόκληση για εσάς; Πώς είναι σήμερα;
2. Παλαιότερα υπήρχαν συζητήσεις για τη μετανάστευση, ποιοι θεωρούνταν μετανάστες, πώς έφταναν στην Ελλάδα, τί εργασίες αναλάμβαναν;
3. Έχουν υπάρξει περιπτώσεις που άτομα που είναι μετανάστες εδώ έχουν αλλάξει το όνομα τους ή/και έχουν βαφτιστεί Ορθόδοξοι Χριστιανοί. Πώς το βλέπετε αυτό; Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό; Το γνωρίζετε; δηλαδή είναι κάτι που έχετε ακούσει ή έχετε σχετική εμπειρία;
4. έχουν υπάρξει συζητήσεις κατά καιρούς και αντίθετες γνώμες για το αν πρέπει παιδιά με μεταναστευτική καταγωγή να φέρουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις της 28^{ης} Οκτωβρίου και 25^{ης} Μαρτίου. Π.χ Κάποιοι πιστεύουν ότι δεν πρέπει άτομα που έχουν διαφορετική καταγωγή να κυκλοφορούν με την ελληνική σημαία ενώ άλλοι ότι η καταγωγή δεν παίζει ρόλο στο ποιος/α θα φέρει την σημαία. Γνωρίζετε για αυτή τη συζήτηση; Εσείς τι λέτε για όλα αυτά;
5. Μεγάλη συζήτηση έχει γίνει για τα κριτήρια βάση των οποίων δίνεται η ελληνική ιθαγένεια. Συγκεκριμένα, με τον Ν. 3838/2010 δινόταν η ιθαγένεια, με κριτήριο τα παιδιά δεύτερης γενιάς να είχαν φοιτήσει σε 6 τάξεις του σχολείου και οι γονείς να διέμεναν εδώ νόμιμα για 5 χρόνια. Ωστόσο, το συμβούλιο της Επικράτειας, αρχικά έκρινε ως αντισυνταγματική την 1^η εκδοχή του νόμου στη βάση ότι η ιθαγένεια θα πρέπει να δίνεται σε όσους

έχουν ουσιαστική σχέση/ένταξη, υποκειμενικά κριτήρια δηλαδή, όπως το να γνωρίζουν τα ελληνικά ήθη, έθιμα και παραδόσεις και να έχουν αναπτύξει δεσμούς με τους ντόπιους και όχι με το πόσο χρόνο έχουν μείνει εδώ και έχουν φοιτήσει σε σχολείο. Πώς κρίνετε εσείς αυτή την απόφαση;

6. Τι σημαίνει για εσάς Ιθαγένεια;
7. Πρόσφατα τον Σεπτέμβριο του 2022, ο Σαϊντού Καμάρα, παιδί που ήρθε ως πρόσφυγας από την Γουινέα και φοιτούσε σε ένα από τα Λύκεια του Αγίου Δημητρίου στην Αθήνα κινδύνευσε να απελαθεί (δηλαδή να επιστρέψει πίσω). Όταν η ελληνική πολιτεία αρνήθηκε την αίτηση ασύλου του. Ωστόσο, οι φίλοι του, οι καθηγητές του και γενικά όλο το σχολικό του περιβάλλον καθώς και πολίτες αντιστάθηκαν σε αυτήν την απόφαση και στάθηκαν μαζί του μέχρι να γίνει δεκτό το αίτημα του. Πώς σας φαίνεται εσάς όλο αυτό;
8. Έχουν υπάρξει διάφορα προγράμματα, σεμινάρια, μαθήματα γλώσσας τόσο από Κυβερνητικούς όσο και από μη Κυβερνητικούς φορείς με στόχο την ένταξη όσων έρχονται εδώ. Πώς τα βλέπετε εσείς; Έχετε συμμετάσχει σε κάτι;
9. Κάποτε όταν γινόταν αναφορά σε μετανάστες στην Ελλάδα, οι περισσότεροι εννοούσαν κυρίως άτομα από την Αλβανία, ή την πρώην Σοβιετική Ένωση. Σήμερα θεωρείται ότι αυτό έχει αλλάξει και ότι οι μετανάστες είναι πλέον από άλλες χώρες. Τί λες; ποιοι θεωρούνται μετανάστες σήμερα;
10. Υπάρχουν διαφορές σήμερα σε σχέση με παλαιότερα; τον πρώτο καιρό που ήρθατε;
11. Υπάρχουν διαφορές ως προς την σχέση ντόπιων με μετανάστες;
12. Μιλάμε τόση ώρα για μετανάστες και για «ντόπιους». Ποιοι είναι οι ντόπιοι, δηλαδή όταν λέω αυτή τη λέξη ποιοι σας έρχονται στο μυαλό;
13. Μπορεί ένας μετανάστης να θεωρηθεί ντόπιος;

14. Ποιοι παράγοντες και συνθήκες πιστεύεις ότι έχουν παίξει ρόλο στο πώς είστε σήμερα εδώ;
15. Σε σχέση με όλα αυτά που συζητήσαμε σήμερα, υπάρχουν πράγματα που θα θέλατε να είναι αλλιώς; Ή να μείνουν όπως είναι; π. χ που έχουν εξελιχθεί με τρόπο που σας ικανοποιεί; Δηλαδή τί θα ήταν ιδανικό για εσάς;
16. Εγώ σας ρώτησα αυτά που ήθελα, θα θέλατε να προσθέσετε κάτι;